

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ФІЛОЛОГІЇ ТА МАСОВИХ КОМУНІКАЦІЙ
КАФЕДРА ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ**

До захисту допустити:
Зав. кафедри
«__» _____ 2020р.

Кваліфікаційна робота

за освітнім ступенем «Магістр» на тему:

**«Формування екологічної культури дітей старшого дошкільного віку
засобами пошуково-дослідницької діяльності»**

студентки факультету філології та
масових комунікацій
спеціальності 012 «Дошкільна освіта»
освітнього ступеня «Магістр»

Бурої Олени Миколаївни

Науковий керівник:

Сивак Оксана Анатоліївна,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри культурології
та інформаційної діяльності

Науковий консультант:

Яйленко Вікторія Федорівна,
старший викладач
кафедри дошкільної освіти

Рецензент:

Єськова Тетяна Леонідівна,
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри дошкільної освіти Бердянського
державного педагогічного університету

Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою _____
Секретар ЕК _____
«__» _____ 2020 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	10
1.1. Значення екологічної культури у вихованні особистості.....	10
1.2. Особливості формування екологічної культури у дітей старшого дошкільного віку.....	21
1.3. Формування екологічної культури у дітей старшого дошкільного віку засобами пошуково-дослідницької діяльності.....	33
Висновки до розділу 1.....	46
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРЕМЕНТАЛЬНА ПЕРВІРКА МЕТОДИКИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗОСОБАМИ ПОШУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	48
2.1. Визначення рівнів сформованості екологічної культури дітей старшого дошкільного віку.....	48
2.2. Виявлення впливу пошуково-дослідницької діяльності на формування екологічної культури у старших дошкільників.....	61
2.3. Аналіз результатів дослідження	73
Висновки до розділу 2.....	79
ВИСНОВКИ.....	81
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	84

ВСТУП

На сучасному етапі розвитку суспільної цивілізації в цілому і нашої країни, зокрема, особливо актуальною стає проблема екологічної освіти. Ідея розвитку екологічної компетентності підростаючого покоління є однією із ключових ідей модернізації виховання і освіти. Ціннісне ставлення до природи і сформована на його основі екологічна культура є обов'язковою умовою сталого розвитку суспільства. Екологічне виховання є одним із пріоритетних напрямків дошкільної освіти, методологічна основа змісту якої базується на державних законах та нормативних документах щодо освіти України. Згідно з вимогами та рекомендаціями, затвердженими Міністерством освіти та науки України, екологічне виховання дітей дошкільного віку набуває більшого обсягу та якісно нового рівня [47].

У державних документах: Законі України «Про освіту», Базовому компоненті дошкільної освіти України (2012 р.) приділяється велика увага екологічному вихованню дошкільників. Зокрема, в освітній лінії «Дитина в природному довкіллі» наголошується на необхідність розвитку у дитини емоційно-ціннісного та відповідального екологічного ставлення до природного довкілля; визначаються завдання формування елементів екологічного світорозуміння, екологічної вихованості, реалістичних уявлень про явища природи, практичних умінь дбайливого ставлення до її компонентів.

Вивченням даної проблеми займалися видатні педагоги минулого: В. Духнович, К. Ушинський, В. Сухомлинський. І в наш час багато науковців та педагогів-практиків присвятили свої дослідження проблемі екологічного виховання, серед них: Н. Лисенко, Н. Яришева, С. Ніколаєва, З. Плохій, Н. Кондратьєва та ін.

Предметом вивчення екологічної культури є дослідження педагогів – гуманістів: Я.Коменського, М.Монтесорі, Ж.Русо; педагогів: К. Ушинського, Г. Сковороди, Г. Ващенко, С. Русової, А. Макаренка, В. Сухомлинського;

вітчизняних та зарубіжних педагогів-методистів: Г. Беленької, С. Єлманової, Н. Кот, О. Іванової, І. Куліковської, Л. Прохорова, Н. Рижова, Г. Тугушева, А. Чистякова, О. Висоцької, , Н. Грейда, Л. Лук'янової, Л. Титаренко, які приділяли особливу увагу формуванню відповідального ставлення дітей до природи, суспільства, найближчого довкілля.

Питанням природоохоронного виховання дітей дошкільного віку присвячені дослідження В. Грецової, Г. Земцової, Н. Кондратьєвої, З. Плохій, Н. Лисенко, Г. Марочко, Н. Кот.

В. Грецова трактує надбання знань про природу як фактор позитивного ставлення до неї. Н. Лисенко розроблено практичні рекомендації щодо екологічного виховання дошкільників. З. Плохій розглядає екологічне виховання як формування у дитини здатності та бажання діяти відповідно до екологічних знань, набутих у процесі навчання. За визначенням Н. Кот, екологічне виховання – це цілеспрямоване формування у людей різного віку екологічного мислення, екологічних, моральних, правових поглядів на природу і місце в ній людини [45, 48].

На думку С. Ніколаєвої, метою екологічного виховання є формування початків екологічної культури, тобто становлення свідомо правильного ставлення безпосередньо до самої природи, до людей, які її охороняють, а також до людей, які створюють на її основі багатство матеріальних або духовних цінностей. Але, як зазначає Н. Кот, поведінка дитини щодо природи буде екологічно доцільною за умови поєднання моральних якостей особистості з елементарними екологічними знаннями. Вона також описує механізм формування основ екологічної культури як поєднання позитивних емоцій до об'єктів природи, знання, мотиви та практичні уміння і навички.

Основні підходи до змісту, сутності екологічної культури, визначення принципів, за якими відбувається формування цих якостей, визначено у працях О.Колонькової, В.Маршицької, О.Пруцакової, Н.Пустовіт, Л.Руденко, Л.Титаренко, С.Шмалей та ін.

На думку Л.М. Титаренко екологічна культура стосується лише особистості . В.Маршицька розглядає екологічну культуру як здатність особистості до ситуативної діяльності в побуті та природному оточенні, коли набуті екологічні знання, навички, досвід і цінності актуалізуються в умінні приймати рішення і виконувати адекватні дії, усвідомлюючи їх наслідки для довкілля . Н.А. Пустовіт розглядає екологічну культуру, як характеристику, що дає змогу сучасній особистості відповідально вирішувати життєві ситуації, підпорядковуючи задоволення своїх потреб принципам сталого розвитку [57, 78].

Екологічна культура упродовж останнього десятиліття стала предметом наукового аналізу таких дослідників як Т. Гардашук, В. Борейка, В. Деркача, А. Єрмоленка, В. Крисаченка, О. Салтовського, Е. Семенюка, В. Скребця, А. Толстоухова, М. Хилька, Л. Юрченко. Так, моральні засади екологічної культури знаходимо у роботах А. Єрмоленка, В. Борейка, а аспекти екологічної філософії й етики довкілля у Е. Семенюка. Феномен екологічної свідомості вивчався В. Деркачем, М. Кисельовим, В. Скребцем, А. Толстоуховим.

В. Крисаченком та М. Хильком розвинуто концепцію екологічної культури, визначено пріоритети та способи реалізації екологічної політики та екологізації діяльності.

Про основи екологічної культури, що закладаються у дошкільному віці, сказано в дослідженнях М.Кондратьєвої, А.Федотової, І.Хайдурова та доведено, що дітям 5-7 років доступні екологічні знання про рослини, тварин, людину як про живих істот, про зв'язки та залежності у світі природи і між людиною і природою; про різноманіття цінностей природи – оздоровчої, пізнавальної, моральної,естетичної, практичної, про те, що природа є середовищем існування для людини.

На думку багатьох науковців і філософів, важливим засобом формування екологічної культури є пошуково-дослідницька діяльність. Зокрема, в працях Н. Лисенко встановлено, що в наш час назріла нагальна

потреба в підвищенні статусу даного виду діяльності в освітньому процесі дошкільних навчальних закладів, оскільки вона покликана гармонізувати й коригувати ціннісні орієнтації дітей у світі природи [49].

Науковці М. Веракс, М. Поддяков, Л. Парамонова наголошують на тому, що знання, які дошкільник отримує в ході проведення дослідів, завжди є усвідомленими, більш ґрунтовними, а сам процес оволодіння способами практичної взаємодії з навколишнім середовищем забезпечує становлення світогляду дитини та її особистісного розвитку.

Виходячи зі змісту експериментально-дослідницької діяльності у природі, можна виділити завдання, які педагог має реалізувати в ході проведення даного виду діяльності. На думку науковців Г. Беленької, І. Сергєєвої, Т. Шумей та Л. Швайко, найголовнішими з них є такі:

- формувати у вихованців науково-об'єктивні уявлення про природу як єдину систему, де всі об'єкти і явища перебувають у причинно-наслідкових зв'язках;
- продовжувати розвивати навички експериментально-дослідницької діяльності: вчити самостійно досліджувати явище або об'єкт, змінюючи умови та використовуючи різні засоби дослідження, зокрема ретельне сенсорне обстеження предмета з активним коментуванням; ефективно використовувати дослідницькі прийоми для з'ясування зв'язків, недоступних для органів чуття дитини, для проникнення в сутність явищ і властивостей предметів;
- спонукати до міркувань, побудови самостійних гіпотез та виведення висновків на основі здобутих результатів під час проведення елементарних дослідів та експериментів;
- стимулювати допитливість, наполегливість і потяг до пошуків самостійних шляхів пізнання природи;
- формувати досвід виконання правил техніки безпеки при проведенні експериментів;

- активізувати знання й практичний досвід дітей у різних видах діяльності у природі;
- виховувати в дітей діяльну любов до природи, уміння дбати про рослини й тварини [6].

Таким чином, дослідження І. Куліковської, О. Савенкова, Н. Совгір довели, що тільки в умовах спеціально організованих педагогічних технологій дослідно-експериментальна діяльність стає успішною, а дослідницька активність перетворюється в надзвичайно важливу якість особистості, що відображає рівень її пізнавального розвитку й соціалізації.

На сьогоднішній день методика організації пошуково-дослідницької діяльності дітей у природі розроблена неповно. Це зумовлено багатьма причинами: недостатнім теоретичним обґрунтуванням питання, браком методичної літератури. Наслідком є повільне впровадження дитячого експериментування в практику роботи закладів дошкільної освіти. Отже, актуальність та важливість зазначеної проблеми та її недостатня теоретична та практична розробленість зумовили вибір теми нашого дослідження: **«Формування екологічної культури у дітей старшого дошкільного віку засобами пошуково-дослідницької діяльності».**

Мета дослідження полягає у виявленні впливу пошуково-дослідницької діяльності на формування екологічної культури у дітей старшого дошкільного віку.

Відповідно до мети дослідження сформульовано його **завдання**:

1. Здійснити теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури з проблем формування екологічної культури дітей старшого дошкільного віку
2. Уточнити критерії, показники та рівні сформованості екологічної культури дітей старшого дошкільного віку
3. Виявити вплив пошуково-дослідницької діяльності на формування екологічної культури у дітей старшого дошкільного віку.

Об'єкт дослідження – процес екологічного виховання дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження – методика формування екологічної культури дітей старшого дошкільного віку засобами пошуково-дослідницької діяльності.

Гіпотеза дослідження ґрунтується на припущенні про те, що формування екологічної культури дітей старшого дошкільного віку буде ефективним, якщо в освітньо-виховний процес буде активно включена пошуково-дослідницька діяльність дітей та буде створено відповідне розвивальне середовище.

Для розв'язання поставлених завдань, досягнення мети, використано відповідні **методи дослідження**: теоретичні (аналіз і систематизація філософської, психолого-педагогічної, методичної літератури з проблем формування екологічної культури дітей, аналіз варіативних програм, навчальних й методичних посібників, дидактико-методичного забезпечення навчально-виховного процесу в групах дітей старшого дошкільного віку); емпіричні (анкетування, бесіда, спостереження, самооцінка, аналіз продуктів діяльності дітей дошкільного віку, педагогічний експеримент); методи статистичної обробки: кількісний та якісний аналіз емпіричних даних.

Експериментальна база дослідження. Експериментальна робота виконувалась на базі закладу дошкільної освіти №135 управління освіти Маріупольської міської ради в Донецькій області.

Для вирішення поставлених нами завдань використовувалися такі методи дослідження:

- теоретичні – аналіз і синтез психолого-педагогічної літератури, порівняння різних підходів до проблеми дослідження;
- емпіричні – спостереження за навчально-виховним процесом у дошкільному закладі, анкетування для вихователів та батьків, бесіда з дітьми, педагогічний експеримент;
- інтерпретаційні – кількісний і якісний аналіз результатів дослідження.

Дослідження проводилось у 4 етапи:

1. (вересень – грудень 2019р.) було визначено й проаналізовано психолого-педагогічну літературу з проблеми, виокремлено дослідницько-понятійний апарат, вивчено стан досліджуваної проблеми в практиці роботи закладу дошкільної освіти.

2. (січень – березень 2020р.) проведено констатувальний експеримент; визначено основні напрями експериментальної роботи.

3. (квітень – серпень 2020р.) проведено експериментальне дослідження узагальнено його результати.

4. (вересень – грудень 2020р.) сформульовано висновки дослідження, виконано оформлення магістерської роботи.

Структура й обсяг роботи зумовлені логікою наукового пошуку. Наукова робота складається із вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел і додатків.

РОЗДІЛ I

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1 Значення екологічної культури у вихованні особистості

Соціально-економічні перетворення в світі, Україні породжують численні виклики сьогодення. Людство своєю діяльністю порушує систему зв'язків у складній системі, що саморегулюється – біосфері. Поглиблюється протиріччя між природою та людиною. Економіко-екологічна ситуація багатьох країн світу характеризується як кризова. У всьому світі спостерігається посилення впливу антропогенного фактора на природу, що проявляється у вичерпанні природних ресурсів, щорічному збільшенні потреби в природних ресурсах, забрудненні повітряного та водних басейнів, деградації ґрунтів, зменшенні біорізноманіття видів, руйнуванні озонового шару – захисного бар'єра атмосфери, нагромадженні парникових газів, що спричиняють антропогенні зміни клімату Землі.

Вищезазначене ставить під загрозу подальший розвиток цивілізації, існування людської цивілізації. Екологічна криза зумовила активний пошук шляхів подолання екологічних викликів: впровадження раціонального природокористування, чистих екологічних технологій, розвиток альтернативних джерел енергії. Порушення в біосфері досягли таких масштабів, що запропоновані еколого-економічні моделі господарської діяльності не спроможні вирішити глобальні екологічні проблеми. Постала нагальна потреба у переосмисленні людством стратегії взаємодії з довкіллям, подоланні кризи в свідомості людини, в розумінні та усвідомлюванні людиною власного місця в природі [37].

На Конференції ООН світовому співтовариству запропонована концепція сталого розвитку. В концепції сформульовані шляхи гармонізації суспільства і довкілля, забезпечення гарантованого задоволення необхідних

потреб суспільства за умови збереження й відтворення цілісності навколишнього середовища, забезпечення рівноваги між потенціалом природи і вимогами людей усіх поколінь. Сталий розвиток передбачає таку форму розвитку суспільства, коли, задовольняючи потреби сьогодення, людство не знищить перспективи задоволення потреб майбутніми поколіннями.

Аналіз сучасних моделей коеволюції людства і природи дає підстави дійти висновку про оптимальність моделі стійкого розвитку. Реалізація стратегії сталого розвитку потребує докорінного переусвідомлення діяльності людства у навколишньому середовищі.

Вищезазначене зумовлює актуальність проблематики, необхідність формування екологічної культури як найдієвішого засобу переорієнтації впливу людини на навколишнє середовище.

В сучасному соціоцивілізованому світі людина стикається з величезною кількістю надзвичайно складних проблем, від розв'язання яких залежить не лише якість сучасного життя, але й сама можливість існування людства в майбутньому. Найбільш значущою з-поміж них є проблема формування нової системи планетарних цінностей, яка примусила б людей відмовитися від позиції „вінця творіння” й насилля над природою [56].

Глобальна екологічна криза зумовила необхідність переосмислити всі досягнення світової цивілізації й внесла докорінні зміни у відносини суспільства й природи. Сьогодні стає цілком зрозуміло, що споживацьке, нешанобливе ставлення до природного середовища, нерозуміння його самоцінності призвело до важких, а в деяких випадках незворотних наслідків. Сучасна екологічна ситуація вимагає кардинального перегляду поглядів і переконань людини в її стосунках з навколишньою природою [75].

Сьогодні виникла гостра необхідність у штучному підтриманні природних умов свого існування заради виживання цивілізації, оскільки посилення спустошення природи очевидне для всіх. Коренем цієї проблеми є глибока моральна, ціннісна криза особистості, одним із сумних аспектів

якого є знищення природного середовища. Тобто проблема екологічної кризи - це актуальна педагогічна проблема, від розв'язання якої залежить майбутнє всього людства [53].

Важливою умовою розв'язання сучасних екологічних проблем є екологічна освіта й виховання молодого покоління, оскільки саме з дитячих років людина повинна сприймати себе як невід'ємну частину природи, бо в цей період життя формується світогляд, закладаються моральні цінності, моделюється культура поведінки особистості. У найважливіших документах міжнародного й державного значення зазначено, що екологічна освіта сьогодні є необхідною складовою гармонійного й екологічно безпечного розвитку. Одним із стратегічних напрямів сучасної екологічної освіти є формування поколінь з високою екологічною культурою, новим екологічним світоглядом на принципах гуманізму, екологізації мислення, міждисциплінарної інтеграції, історизму та системності з метою збереження й відновлення природи України та її біологічного різноманіття [5]. Висока якість життя людства може забезпечити тільки екологічно компетентне покоління зі сформованим екологічним світоглядом, з новими ціннісними орієнтаціями й установками, з активною екологічною позицією. Ці якості особистості можливо сформувати в процесі реалізації екологічної освіти й виховання молоді [27].

Найбільш актуальними для формування екологічної грамотності, екологічного світогляду старших дошкільників є три аспекти екологічної освіти: екологічна освіта й виховання в загальноосвітніх школах; екологічна освіта й виховання в позашкільних закладах; екологічна освіта й виховання в процесі туристсько-краєзнавчої діяльності. Ці аспекти є найбільш значущими у формуванні екологічної культури школярів, яка є результатом екологічної освіти [72].

У наш час екологія розглядається не тільки як комплексна міждисциплінарна наука, але й як парадигма, що пронизує усі наукові знання. Витоки сучасної екологічної кризи науковці вбачають у вченнях доби

Середньовіччя, за часів розповсюдження парадигми панування людини над природою. Світоглядні ідеї Просвітництва були спрямовані на підтримку прогресу, розвитку техногенної цивілізації. Показовим є висловлювання Р. Декарта про те, що «на зміну старої філософії необхідно розробити практичну науку, що допоможе людині стати господарем та власником природи». Протягом століть нагромаджувалися протиріччя людини, суспільства й навколишнього середовища. У процесі «власницького» відношення людини до довкілля виявилися значні порушення в екосистемах, вплив антропогенного фактора перевищив здатність біосфери до самовідновлення та саморегуляції. Наслідками такої ситуації стали порушення незворотного характеру, що призвели до численних екологічних катастроф, які спостерігаються у світі [83].

Проблеми формування екоцентричного мислення, екологічної свідомості та екологічної культури особистості досліджені у працях зарубіжних та українських учених: біологів, культурологів, філософів, педагогів. Принцип благоговіння перед життям А. Швейцера став основною засадою екологічної етики; усвідомлення екологічної проблеми як глобальної, прогнозування розвитку екологічних систем, глобальна модель розвитку людства і природи розглянуті в працях діячів Римського клубу.

Д. Медоуза, Дж. Форрестера, А. Печчеї, концепція ноосфери як найвищого ступеня розвитку біосфери розроблена В.Вернадським; екологічні закони взаємодії суспільства і природних систем сформульовані Б. Коммонером; істотні ознаки сучасної екологічної ситуації та її кризового стану окреслені Ю. Одумом; парадигма етики відповідальності запропонована А. Наессом та Г. Йонасом. Філософське та соціальне осмислення екологічних загроз розглядаються в працях В.Крисаченка, В. Борейка, Е. Гірусова, М. Кисельова, М. Хилька, Л. Юрченко, І. Зверева, О. Салтовського, А. Урсула [92].

У наявній науковій літературі існує декілька трактувань поняття екологічної культури. В. Крисаченко пропонує розглядати екологічну

культуру як сукупність певних дій, технологій освоєння людиною природи, стійку рівновагу в системі «людина – довкілля» та як теоретичну галузь знань про місце людини в біосфері як істоти діяльної.

І. Зверев трактує екологічну культуру як частину загальної культури людини, що стосується всіх сторін матеріального і духовного життя суспільства, кожної людини [15].

Аналізуючи існуючі дослідження, можна виокремити особливості основних підходів до розуміння сутності екологічної культури: у першому випадку акцент ставиться на синтезі термінів «екологія» та «культура» та представляє її як частину загальної культури, яка опосередковує взаємини людини та навколишнього середовища.

Інший підхід до визначення екологічної культури ґрунтується на тому, що термін «культура» початково визначав обробку землі, ґрунту, що дає можливість говорити про первинний сенс поняття «культура» як «екологічної дії». Незважаючи на спроби протиставлення культури та природи, ці поняття є взаємопроникними та знаходяться у постійній взаємодії [17].

Неможливо відокремити екологічну культуру від загальної культури людини. Екологічну культуру можна розглядати як окрему форму в структурі загальної культури. Високий рівень екологічної культури передбачає уміння гідно оцінити кожен фрагмент природи як частину глобального світу. За таких умов спостерігаємо цілісність світу людини і людини в світі. При дослідженні феномену екологічної культури неможливо залишити осторонь такий важливий компонент екологічної культури, як екологічна свідомість [55].

Л. Юрченко зазначає, що «екологічна свідомість виступає регулятором екологічної діяльності з оптимізації взаємовідносин у системі “природа – суспільство”, тобто виступає важливим компонентом екологічної культури». Розуміння напрямів гармонізації відносин між людством і природним середовищем, що постійно змінюється під впливом антропогенного фактора,

можливе тільки на засадах екологічної свідомості. Здатність узагальненого, цілеспрямованого, творчого відображення, що робить людину здатною діяти згідно з екологічними імперативами – наявність екологічної свідомості, впливає на формування світогляду.

Таким чином, єдиний вектор розвитку – формування нового екологічного світогляду, екологічного мислення, екологічної свідомості, екологічної етики – складових екологічної культури [95].

Елементи екологічної культури проявляються в різних сферах життя суспільства: економічній, соціальній, політичній, духовній, моральній. Формування екологічної культури має відбуватися впродовж життя засобами екологічного виховання, екологічної освіти, шляхом формування екологічної свідомості та екологічної відповідальності, з позицій екологічного світогляду [76].

Науковими підвалинами екологічного світогляду, базою нового мислення є вчення про біосферу та ноосферу В.Вернадського. За В.І.Вернадським, ноосфера – сфера взаємодії суспільства і природи, в межах якої розумна людська діяльність виступає вирішальним чинником її розвитку. Ноосфера є якісно новою формою існування біосфери, що виникає за умов оптимальної взаємодії суспільства та природи, їй притаманний тісний взаємозв'язок законів природи із законами мислення і соціально-економічними законами [28].

У сучасних дослідженнях запропоновано концепцію філософії сталого розвитку, аспектом якої є ноосферно-екологічна культура. Ноосферно-екологічна культура розглядається як складова оптимізаційного процесу взаємостосунків суспільства і довкілля. Формування екологічної культури здійснюється на основі екологічної освіти й екологічного виховання. Освітній процес є невід'ємною частиною освітнього середовища, в якому відбувається розвиток людини в системі «людина – навколишнє середовище». Екологізація освіти включає: систему екологічних знань,

систему вмінь і навичок з раціонального природокористування, систему практичних дій [60].

За останні кілька десятиліть пройдено складний шлях формування змісту екологічної освіти. Аналіз літератури показав, що найбільш актуальним для нього завжди був природничонауковий підхід.

Екологічна освіта зародилася й розвивалася в руслі природознавства, і у зв'язку з цим елементарні екологічні знання учні здобували в процесі вивчення географії, біології, хімії, фізики. Зміни в змісті екологічної освіти значною мірою обумовлено особливостями взаємовідносин суспільства й природи в той чи інший період [79].

У 60-і - 70-і рр. відбувалось усвідомлення суспільством специфіки взаємовідносин людини й природного середовища, це відбилося й на змісті екологічної освіти. У цей період прийшло перше усвідомлення людиною всієї серйозності екологічної ситуації, глобальності екологічних проблем, що зумовило організацію природоохоронного руху, який охопив увесь світ. У цей період у західних країнах з'явилися нові парадигми взаємодії суспільства й природи (біоцентризм, екоцентризм, антиантропоцентризм, глибинна екологія й та ін.), це сприяло активному розвитку природоохоронної освіти в Україні [82].

З 60-х років у деяких університетах було активізовано науково-дослідницьку діяльність у галузі охорони навколишнього середовища, з'явилися центри територіального планування для вивчення екологічних проблем (у Франції, США, Канаді) [67].

У 80-і роки в суспільстві відбувається вироблення тактики пом'якшення соціально-екологічної ситуації й здійснюються спроби усунення найбільш гострих локальних і регіональних екологічних проблем.

На I Міжнародній конференції, присвяченій екологічним проблемам, було зазначено, що освіта в галузі охорони навколишнього середовища має бути включена в навчальні програми всіх дисциплін, а не розвиватися в

рамках одного предмета, оскільки саме така модель екологічної освіти сприятиме розумінню єдності природи й людської діяльності в ній [51].

У 90-і роки, коли екологічні проблеми стали справжньою загрозою для людства й усе частіше проявлялися як екологічні катастрофи, що руйнують усе на своєму шляху, суспільство прийшло до розуміння того, що для продовження свого існування на планеті необхідно виробити єдину глобальну стратегію загальносвітового розвитку, яка забезпечить збереження природних ресурсів й охорону природи. У 80-і - 90-і роки екологічна освіта в багатьох розвинутих країнах стає складовою навчальних програм шкіл усіх рівнів. У цей період екологічна освіта була покликана формувати усвідомлення необхідності збереження природного середовища й раціонального природокористування. У ці роки вона набула особливого статусу, відбулося розуміння суспільством її універсальної значимості, гострої необхідності в її здійсненні [50].

У цей час з'явилися наукові роботи таких відомих педагогів, як І.Зверев, А. Захлебний, І. Суравегіна, Л. Салєєва, В.Назаренк. У дослідженнях було розроблено умови реалізації екологічної освіти в школі, її основні принципи, до яких належать: міждисциплінарний підхід у формуванні екологічної культури школярів, систематичність і неперервність вивчення екологічного матеріалу, взаємозв'язок глобального, національного й краєзнавчого. Значний інтерес у контексті розвитку екологічної освіти школярів становлять дослідження екологічної психології та екологічної педагогіки, які дозволили виявити механізми формування екологічного мислення, свідомості, екологічної культури школярів, що відкрило нові можливості для встановлення відповідності педагогічного процесу психологічному формуванню всіх цих якостей в учнів [85].

У 90-і - 2000-і роки екологічна освіта й виховання стають невід'ємною умовою стратегії стійкого розвитку.

«Стійкий розвиток - це розвиток суспільства, який задовольняє потреби сучасних поколінь і не ставить під загрозу можливості майбутніх поколінь

задовольняти свої потреби. Освіта для стійкого розвитку базується на фундаментальному припущенні, що людство повинно радикально змінити сучасний хід економічного, екологічного й соціального розвитку для забезпечення здорового та якісного життя майбутніх поколінь» [74].

В останнє десятиліття в Україні проблемі екологічної освіти дітей дошкільного віку приділено достатню увагу й з боку дослідників, і з боку держави, що підтверджує низка прийнятих документів, які стали законодавчою основою екологічної освіти в нашій країні [46].

У них окреслено контури методологічного й структурного оновлення середньої освіти, складовою частиною якої є екологічна освіта. Визначено, що сучасна освіта - це освіта для людини, центром навчально-виховної діяльності є дитина, а стержнем освіти - розвивальна, культуротворча домінанта, виховання відповідальної особистості, яка здатна до самоосвіти й саморозвитку, уміє критично мислити, опрацьовувати різноманітну інформацію, використовувати набуті знання й уміння для творчого розв'язання проблем, прагне змінити на краще власне життя й життя своєї країни. Одним із найважливіших завдань загальноосвітньої школи є формування в учнів цілісного наукового світогляду, загальнонаукової, загальнокультурної, технологічної, комунікативної й соціальної компетентності на основі засвоєння системи знань про природу, людину, суспільство, культуру, виробництво, оволодіння засобами пізнавальної та практичної діяльності [61].

Система екологічного виховання передбачає врахування основних її аспектів:

- національного та регіонального підходів до вибору навчального матеріалу екологічного спрямування;
- гуманістичну спрямованість і зростаючу роль екологічних чинників у вирішенні глобальних проблем людства (раціонального використання природних ресурсів, забезпечення населення екологічно чистими

продуктами харчування, захисту середовища від забруднення промисловими та побутовими відходами);

- збереження фізичного і духовного здоров'я людини;
- об'єктивності у розкритті основних екологічних законів та понять, що дають підстави вважати екологію наукою, яка розвивається, намагаючись вирішувати проблеми довкілля;
- зв'язку між набутими екологічними знаннями і життям, розкриття їх цінності не лише у виробництві, а й у повсякденному житті людини [52].

Важливим аспектом формування екологічної культури є національна складова, що враховує історичний досвід етносу у взаємодії з довкіллям, ставлення до навколишнього середовища. Саме національна екологічна культура є основою для екологічного виховання та екологічної освіти впродовж життя. Екологічна складова світогляду поряд з теоретичними знаннями може налічувати побутові знання у вигляді звичаїв, традицій [66].

Незважаючи на той факт, що проблема формування екологічної культури активно досліджується в Україні, на даний час не розроблені якісні та кількісні критерії, що дозволяють визначати рівень екологічної культури особистості та суспільства в цілому. У сучасній екологічній освіті спостерігається розірваність теоретичних знань дітей дошкільного віку з вирішенням практичних задач. Досить низька ефективність екологічної освіти спостерігається у зв'язку з недостатнім впровадженням у виховний процес інноваційних форм, методів навчання [81].

Отже, формування екологічної культури є динамічним й комплексним процесом, на ефективність якого впливає екологоціннісна та освітньо-середовищна складова. Для оптимізації процесу екологічної освіти необхідно впроваджувати інноваційні педагогічні технології, колективну творчу діяльність, інтерактивні технології, проектну діяльність, тобто евристичну діяльність. Напрямом подальших досліджень може стати розробка критеріїв, інструментарію експериментів визначеності екологічної

культури у школярів, рейтингу екологічної культури особистості та суспільства у цілому. Використання комплексного підходу до екологічної освіти й виховання школярів дозволить реалізувати його завдання й отримати екологічно компетентне покоління зі сформованим екологічним світоглядом й активною екологічною позицією.

1.2 Особливості формування екологічної культури у дітей старшого дошкільного віку

Катастрофічний стан навколишнього середовища, що нині вже істотно визначає здоров'я людей, тривалість їх життя, саму можливість стабільного існування, спонукає до дослідження та роздумів усіх небайдужих людей. Проблеми природокористування постають сьогодні перед громадськими діячами, письменниками, економістами, істориками, педагогами та ін. Власне, стає зрозумілим, що сфера природокористування повинна служити об'єктом пильної уваги кожної людини. Лише за такої умови можна вивільнити раціональні, гуманістичні принципи, які сприяють розв'язку екологічних проблем [22].

Важливо сьогодні, щоб усі - дорослі та діти - стали на шлях співпраці з природою. Отже, одним із провідних завдань ЗДО є екологічне виховання підростаючого покоління. Екологічне виховання здійснюється на всіх етапах життєдіяльності дитини, на кожному етапі ставиться певна мета, завдання, добирається відповідна методика з огляду на вікові особливості.

Заклад дошкільної освіти є початковою ланкою для формування екологічної культури, засвоєння та набуття екологічних знань дітьми. Саме період дошкільного дитинства важливий для усвідомлення себе невід'ємною часткою живої природи, своєї ролі та значущості в збереженні її цілісності. Дошкільний вік є найпродуктивнішим етапом засвоєння екологічних знань, тому що діти сприймають природу емоційно [2].

У Концепції екологічної освіти та виховання України серед завдань дошкільного виховання визначено формування бережного ставлення до природи, морально-ціннісної орієнтації особистості. Цінності є необхідною передумовою розуміння сутності природи, переосмислення власної поведінки в межах гуманістично-спрямованих орієнтирів щодо природи. Тому основним предметом бережного ставлення до природи дошкільників має стати формування суб'єктивного відображення універсальної цінності природи. Формування екологічної культури особистості, екологічного

мислення, свідомості, екологічних знань та навичок є метою екологічної освіти. Отже, екологічне виховання повинно становити цілісну систему, мусить мати на меті формування в дитини світогляду, заснованого на уявленні про єдність із природою [36].

У Законі України „Про дошкільну освіту” розкривається сутність екологічної культури як провідної у формуванні особистості дитини, наголошується потреба у формуванні екологічної культури дітей. Згідно Закону зміст освіти має бути ґрунтом для становлення людини, а методи для досягнення цієї мети повинні відповідати віковим особливостям.

У зв'язку із актуальністю екологічного виховання у системі дошкільної освіти виникла потреба у створенні спеціальних програм, спрямованих на ефективне засвоєння дітьми дошкільного віку основ екологічних знань. Таких програм останнім часом створено багато, і кожна пропонує вирішення певних завдань екологічного виховання дошкільників.

Окрім державних загально – дидактичних програм, в яких представлені всі розділи освітньо– виховного процесу дошкільного навчального закладу («Малютко», «Дитина»), існує низка тематичних, присвячених одному напрямку роботи з дітьми, альтернативних авторських експериментальних програм з екологічного виховання [33].

Основою для створення навчально – виховних програм для дітей дошкільного віку в Україні є Базовий компонент дошкільної освіти. Цей документ окреслює оптимально необхідні, однак достатні для дітей дошкільного віку знання та вміння з різних сфер суспільного життя. У програмі сконцентровані державні вимоги до освіченості та вихованості дошкільників. Сфера „природа” за Базовим компонентом передбачає формування у дітей елементів цілісного природо відповідного світогляду, ціннісної змістовної спрямованості на екологічно доцільну поведінку та прийняття дитиною себе як частки природи, формування почуття відповідальності за те, що відбувається внаслідок її взаємодії з оточуючим світом. Вона (сфера) має дві змістовні лінії.

Перша – природа планети Земля, що окреслює обсяг знань, умінь та ставлення дитини до об'єктів і явищ природного довкілля.

Інша лінія – природа Космосу - окреслює знання дітей щодо розуміння окремих космічних об'єктів (зірки, серед яких Сонце, планети: Земля, Марс, Венера, супутник планети Земля – Місяць тощо), спрямованість на формування поняття єдності та взаємозалежності всіх елементів Космосу, одним із яких є людина [4].

Сучасні програми навчання і виховання дітей в дошкільному закладі освіти спрямовані на реалізацію окреслених у Базовому компоненті завдань. Так, програма „Дитина” дозволяє вихователям своєчасно ввести дитину усвіт рідної природи, виховувати любов до неї, розвивати пізнавальний інтерес до об'єктів та явищ природи, закласти фундамент екологічного світосприйняття [29].

Авторські програми, що спрямовані на розвиток екологічного світогляду та екологічної культури дошкільнят можна умовно поділити на три основні групи:

- програми екологічної (біоекологічної) спрямованості;
- програми естетико – екологічної спрямованості
- програми соціально – екологічної спрямованості [30].

Програми першої групи акцентують увагу на питаннях класичної екології (ознайомлюють дітей з окремими залежностями між живими об'єктами і оточуючим середовищем, екосистемами). До них можна віднести програми Г.Беленької, О. Богінч „Природа і рух”, С. Ніколаєвої „Юний еколог”, Н.Кондратьєвої „Ми”, Ж. Васякіної – Новикової „Павутинка”, А. Корольової „Екологічна Стежка” та ін [11].

Програми другої групи звертають увагу на естетичному та моральному вихованні дітей, а питання власне екології виступають базисною основою формування кращих естетичних та моральних почуттів. Об'єкти природи розглядаються з позицій „стихій”: землі, повітря, вогню, води. До цієї групи програм можна віднести наступні програми: В. Ашикова, С. Ашикової

„Веселка”, І. Булавіної, М. Найденської „Планета – наш дім”, Т. Попової, „Світ навколо нас”, Т. Копцевої „Природа і художник” та ін. [86].

Третя група програм відрізняється у змісті контексту питань соціальної спрямованості (соціальної екології, економіки, людинознавства). У якості зразків програм цієї групи можна навести програми М. Вересова „Ми – земляни”, Т. Потапової „Дитячий садок XXI”, Л. Кларіної „Економіка та екологія” [42].

Авторська програма науковців НПУ ім. М. П. Драгоманова „Природа і рух” розроблена на основі філософії американської програми „step by step”. В ній враховано можливості розвитку дитини в процесі навчання через подолання „сходинок” різного рівня складності та національні особливості ставлення українців до природи. Один із розділів цієї програми „Дитина у світі природи” поділяється на чотири основні блоки: „Дитина в світі неживої природи”, „У природи немає поганої погоди”, „Дитина у світі рослин”, „Дитина знайомиться зі світом тварин” [63].

Всі означені програми можуть бути з успіхом використані педагогами дошкільних навчальних закладів освіти і допоможуть їм в організації цікавої та максимально ефективної роботи з дітьми.

Сучасний ЗДО є першою сходинкою збагачення дітей знаннями про природне і соціальне оточення, знайомство з загальною, цілісною картиною світу та формування науково - обґрунтованого, морального й естетичного ставлення до нього [20].

Зростає роль дошкільного навчального закладу у формуванні відповідальності особистості за історичну долю країни та всебічний прогрес українського суспільства.

Цілеспрямований процес формування відповідального ставлення дошкільників до природи в усіх видах навчальної суспільно корисної діяльності та спілкування з природою складають сутність екологічної освіти і виховання, які конкретизують і поглиблюють основну ціль - формування екологічної культури, екологічної відповідальності [12].

Принципове значення в педагогіці і психології має положення про те, що ставлення до природи набуває риси відповідального тільки при умові всебічного екологічного виховання особистості з дошкільного віку до глибокої старості.

В системі екологічного навчання і виховання дошкільників педагоги враховують той факт, що ставлення до природи включають такі аспекти.

- перший виражає ставлення до природи як предмета матеріального виробництва, об'єкта праці та життєдіяльності людини;
- другий - як ставлення до особистих природних даних, до свого організму, який включений в систему екологічної взаємодії;
- третій показує ставлення людей до діяльності, пов'язаної з вивченням і охороною навколишнього природного середовища [65].

Соціальна відповідальність є універсальною формою зв'язку і взаємозалежності особистості та суспільства. Категорія соціальна відповідальність розглядається у взаємозв'язку з категоріями свобода і необхідність. Суб'єктивною передумовою соціальної відповідальності є свобода волі, розуміння як здатності суб'єкта приймати рішення зі знанням справи; умовою і компонентом свободи волі є пізнання зовнішньої необхідності. Не пізнаючи об'єктивних законів природи та суспільства, люди не вільні у своєму виборі (свобода волі), своїй діяльності (свобода дії) . Соціальна відповідальність означає міру вільного прояву суб'єктом своїх обов'язків і права вибору в конкретних умовах оптимального варіанту ставлення до дійсності, виходячи з прогресивних інтересів суспільства [16].

Отже, визначимо ставлення до природи як свідомого вибору зв'язків дошкільнят з різними природними об'єктами і явищами. Природними об'єктами в цьому випадку є сама природа, екосистеми і геосистеми, власне людина як природна істота. Крім того, в систему екологічних чинників включається відношення до діяльності, пов'язаної з використанням та охороною природи. Названі відношення проявляються у вигляді

необхідності, а також емоцій, симпатії, прив'язаності, любові, байдужості, ворожнечі, антипатії тощо.

Відповідальне ставлення до природи - це здатність і можливість дитини свідомо, а отже цілеспрямовано, добровільно, виконувати вимоги і вирішувати завдання морального вибору, досягаючи певного результату. Метою поведінки дошкільника повинні бути такі вчинки, які спрямовані на підтримку відтворюючих сил природи, нанесення найменшого збитку її естетичних і матеріальних цінностей, на збереження природи для майбутніх поколінь. Добровільне, вільне дотримання моральних вимог, пов'язаних з відношенням до природи, передбачає переконаність в необхідності такої поведінки, а не страх за можливе осудження з боку оточуючих. Саме переконаність дозволяє людині протидіяти будь - якому впливу, а також долати свої сумніви, які не відповідають екологічній необхідності [24].

Відповідальність, як внутрішня якість особистості, є поєднання раціонального й емоціонального, гармонійний зв'язок розуму і почуття. Екологічна відповідальність пов'язана з такими якостями дитини, як цілеспрямованість, зібраність, вміння мобілізувати свої можливості, самоконтроль, передбачення наслідків своїх дій в природному середовищі, критичне ставлення до себе та інших. Вихователю необхідно знати, що екологічна відповідальність та інші явища соціальної відповідальності, виражається в таких емоційних станах: турбота, занепокоєння, старанність, тривога, напруженість, хвилювання, зосередженість, сумнів та ін. [21].

Відповідальне ставлення дитини дошкільного віку до природи ми розглядаємо як аспект утвердження відповідальності в якості стійкої риси характеру особистості. Екологічна відповідальність як внутрішня якість, як елемент свідомості є формою прийняття системи відповідальної залежності людини та природи. Вона характерна у вищій мірі позитивним відношенням до суспільних потреб і заснована на глибокому розумінні своїх вчинків, в усвідомленні цінності та соціальної ролі в екологічній ситуації [7].

Система потреб складає ядро особистості. Покликання до спілкування з природою властиве людині органічно, адже усім своїм минулим, сучасним і майбутнім вона пов'язана з природою. Покликання до природи включає всі прояви активності: чисто біологічну активність темпераменту, і соціальну активність переконань. Необхідність спілкування з природою включена в структуру біологічних і пов'язаних з ними матеріальних потреб, та ідеальних (духовних, культурних) потреб пізнання природи, сенсу життя, існування. Зростає значення розвитку потреб нового типу - в цілісному відтворенні освоєного світу, у відповідальності за духовний розвиток людини в поєднанні з розвитком навколишнього середовища. Актуальність формування саме цієї потреби пояснюється загостренням суперечностей між відношенням до навколишнього середовища екологічної основи життя і ставленням людини до самої себе [59].

Для педагога важливо, щоб потреба спілкування з природою впливала на соціальні потреби дошкільника, наприклад, постати певне місце в колективі, користуватися прив'язаністю друзів, увагою вихователя. Потреба в спілкуванні з природою, в її збереженні включається в систему мотивів індивідуальної поведінки. Відповідальність на рівні мотивів виступає як соціально збуджуючий стимул. Виділяють такі мотиви:

1. Громадсько - патріотичні - що ґрунтуються на бажанні примножити багатства природи і пов'язані з почуттям обов'язку перед суспільством з охорони природи своєї Батьківщини.
2. Гуманістичні - виражаються в прагненні проявити добро, співчуття у відношенні до живого, бажання захищати.
3. Естетичні - виявляються у потребі зберегти красу навколишнього середовища.
4. Науково - пізнавальні - виражаються у розумінні складних зв'язків суспільства, людини і природи, прагненням пізнати її закони.

5. Гігієнічні - виходячи з розуміння значення природи для здоров'я людини і бажання зберегти її оптимальні біофізичні та хімічні параметри.
6. Економічні - засновані на визнанні природи як джерела ресурсів для розвитку продуктивних сил суспільства, науково-технічного прогресу [18].

Звідси, розуміємо, що свідомість - це єдність знання і переживання. Засвоєння екологічних знань, звичайно, повинно супроводжуватися емоційними переживаннями дошкільника і сприяти становленню його екологічних переконань як стержневого компонента екологічної відповідальності.

Екологічні переконання - це суб'єктивне відношення людей до природи, яке розкриває знання про її значення для людини, про організованість та еволюцію природи, чуттєво пережиті і включені в ті аспекти свідомості, що пов'язані з розумінням ідей бережливого гуманного ставлення до природи. Як будь - які моральні переконання, екологічне переконання сучасної дитини дошкільного віку повинно будуватися на основі принципів загальнолюдської свідомості [13].

Моральне формування особистості, а також її формування відповідального ставлення до природи, базується не тільки на вимогах, а і на знанні взірців моральної поведінки, на порівнянні своїх дій і вчинків з такими зразками та їх оцінкою. Цей внутрішній процес приводить до створення оцінних відносин, зумовлюючих моральні, естетичні, юридичні та інші критерії вчинків і переживань людини [32].

Отже, формування у дошкільників відповідального ставлення до природи досягається за умови їх участі в різноманітних навчальних та життєвих ситуаціях, де необхідно приймати екологічно правильне рішення.

Психологічна природа екологічних поглядів і переконань, які впливають на формування відповідальності, включає три основні компоненти:

- інтелектуальний (екологічні знання та інтелектуальні вміння світоглядного характеру, володіння прийомами причинно – наслідкового мислення);

- персональний (мотивація, відношення і оцінка, віра в необхідність охорони природи і т.п.);

- внутрішню готовність (бажання, намір, потреба реалізації своєї позиції у вчинках діяльності по охороні природи [58].

Світогляд, ідеали, переконання дошкільників, які є одночасно мотивами його діяльності, в навчально - виховному процесі наповнюються екологічним змістом. Розглядаючи зміст поняття відповідальність перед природою (екологічна відповідальність), ми приходимо до висновку, що воно вбирає в себе всі суттєві ознаки поняття відповідальності, як соціальної та психологічної категорії і є актом свідомості, так як свідомість - це спосіб відношення до об'єктів своєї діяльності з врахуванням їх властивостей та можливостей [73].

Відповідно педагогічний навчально – виховний процес повинен бути спрямований на формування таких психологічних властивостей особистості, як потреба в спілкуванні з природою, інтерес до пізнання її законів, мотиви поведінки і діяльності по охороні природи, переконання - в соціальній обумовленості відношення людини до природи, в необхідності управління природними явищами.

Слід комплексно реалізовувати завдання екологічного виховання, а саме:

- виховування гуманного ставлення до природи;
- формування системи екологічних знань та уявлень про природу;
- розвиток уміння бачити і відчувати красу, привабливість кожного елемента довкілля; милуватися і захоплюватися ними;
- включення у посильну еколого-зорієнтовану діяльність [9].

Вирішення цих завдань забезпечить активне спілкування дошкільнят з природним довкіллям і сприятиме їх соціалізації.

Отже, екологічне виховання – це систематична педагогічна діяльність, спрямована на розвиток в дітей екологічної культури.

Сучасні актуальні проблеми взаємостосунків суспільства і природи висувають невідкладні завдання і одне з них - виховання молодого покоління, здатного гармонійно співіснувати з природою, раціонально використовувати і відтворювати її багатства, психологічно готового оберігати природу [41].

Екологічна ситуація, яка склалася у сучасному світі, нагально вимагає швидкої перебудови мислення людства і кожної конкретної людини, формування екологічної свідомості і екологічної культури. У зв'язку з цим, екологічна освіта і екологічне виховання школярів стають новим пріоритетним напрямком педагогічної теорії і практики. У цій системі особливе місце належить школі - найважливішій ланці становлення особистості. Екологічна освіта – це самостійний елемент загальної системи освіти, що виконує в ній інтегративну роль [2].

Екологічна культура - частина загальної культури, шлях до формування якої лежить через ефективну екологічну освіту.

Мета екологічної освіти – формування екологічного світогляду особистості; формування екологічної культури молодого покоління; формування навичок, фундаментальних екологічних знань, екологічного мислення і свідомості, що ґрунтуються на ставленні до природи як унікальної цінності.

Завдання – сформувати систему знань, умінь і навичок, які забезпечать відповідальність за стан навколишнього середовища, що виключає споживацьке ставлення до природи та здатність приймати екологічно грамотні рішення на основі нового стилю мислення [70].

Екологічна освіта необхідна для формування людського ставлення до природи, визначення допустимої межі її перетворення. Школа майбутнього – це школа всебічного розвитку особистості, якій притаманні екологічний світогляд, екологічне мислення, екологічна культура, мораль, етика.

Головною метою екологічної освіти є:

- оволодіння науковими знаннями про довкілля, складні взаємозв'язки в природі, що склалися впродовж тривалого історичного розвитку; формування знань і вмінь дослідницького характеру, спрямованих на розвиток інтелекту, творчої і ділової активності, життєвої позиції в питаннях екології;
- розуміння учнями сучасних проблем навколишнього середовища й усвідомлення їх актуальності для себе, рідного краю, своєї країни і всього людства; розвиток особистої відповідальності за стан навколишнього середовища;
- засвоєння ціннісних орієнтацій як кращих досягнень загальнолюдської і національної культур; зосередження уваги на аналізі власної поведінки, почутті обов'язку перед довкіллям; розвиток потреби спілкуватися з природою;
- розвиток умінь приймати відповідальні рішення щодо проблем навколишнього середовища; оволодіння формами екологічно грамотної поведінки; засвоєння народних традицій у взаємовідносинах людини з природою; залучення підростаючого покоління до активної природоохоронної діяльності [68].

Виховуючи в учнів екологічну культуру, доцільно використовувати такі методи, форми і методичні прийоми навчання, які:

- стимулюють учнів до постійного отримання знань про навколишнє середовище;
- сприяють розвитку творчого мислення, умінню передбачати можливі наслідки природо перетворювальної діяльності;
- забезпечують розвиток дослідницьких умінь і навичок, навчають приймати екологічно доцільні рішення і самостійно здобувати нові знання;
- залучати учнів до практичної діяльності з розв'язання проблем навколишнього природного середовища [89].

Основу екологічної культури становлять елементарні знання про природу:

- орієнтування у найближчому природному середовищі;
- усвідомлення життєво необхідних потреб живих істот в умовах існування;
- ознайомлення з елементарними відомостями про взаємозв'язки живої природи, значення її в житті людини [84].

Формування екологічної культури – це крок до формування майбутньої еліти України, тому що від екологічної культури та свідомості майбутніх поколінь залежатиме майбутнє покоління України і всієї планети загалом.

1.3 Формування екологічної культури у дітей старшого дошкільного віку засобами пошуково-дослідницької діяльності

На сучасному етапі розвитку освіти важливим завданням є проблема організації експериментально-дослідницької діяльності дітей дошкільного віку на основі взаємодії фахівців закладів дошкільної освіти з батьками.

Визначальну роль у вирішенні цього завдання має дошкільна освіта, ефективність якої залежить від партнерської взаємодії працівників ЗДО з батьками у процесі експериментально-дослідницької діяльності дітей дошкільного віку, що ґрунтується на вміннях поєднувати сучасні наукові підходи в навчальній і практичній діяльності. В сучасності постала потреба запровадження нових підходів до організації дослідницької діяльності майбутніх фахівців ЗДО в освітньому процесі закладів вищої освіти та сучасних форм роботи в зазначеному контексті [19].

Аналіз наукових праць вітчизняних і зарубіжних учених показав, що в них виокремлено основні складові фахової підготовки майбутніх педагогів дошкільної освіти (Л. Артемова, В. Базелюк, Г. Беленька, А. Богуш, В. Бондар, К. Волинець, Н. Гавриш, О. Запорожець, Н. Лисенко, А. Люблінська, Т. Поніманська), їхньої готовності до дослідницької діяльності (С. Балашова, І. Каташинська, А. Клименюк, Г. Кловак, М. Князян, А. Кочетов); розкрито питання формування дослідницьких умінь (В. Андрєєв, С. Архангельський, В. Загвязінський, Н. Кузьміна, С. Мартиненко, В. Сластьонін), практичної екології як напряму методики ознайомлення дітей із природою (дослідження Н. Горопахи, Л. Зайцевої, С. Єлманової, Н. Кот, Н. Лисенко, З. Плохій, О. Половіна), розвитку пізнавальних інтересів і допитливості дітей на основі нескладного експериментування (дослідження Г. Беленької, Ю. Волинець, Л. Зайцевої, М. Вірзіліна) та партнерської взаємодії фахівців ЗДО з батьками (Н. Стаднік) [23, 35, 90].

Дошкільний вік – це найбільш сприятливий період емоційної взаємодії дитини з навколишнім світом. Саме тому в цей період необхідно вирішувати

завдання формування в дітей відповідального ставлення до природи. І чим раніше починається робота з екологічної освіти, тим якіснішим буде результат.

Розкриємо значення дитячого експериментування в освітньому процесі закладу дошкільної освіти та його місце в розвитку особистості. Експериментально-дослідницька діяльність є одним із видів пізнавальної діяльності дітей і дорослих.

По-перше, тільки діти знають, як вирішити поставлене завдання (елементарність досліду).

По-друге, у процесі дослідження, яке проводиться дітьми дошкільного віку, формуються елементарні поняття та умовиводи, а не здійснюються відкриття.

По-третє, для проведення досліджень використовується звичайне та ігрове приладдя [80].

О. Беленька зазначає, що головне досягнення застосування методу експериментування в ЗДО полягає в такому: у процесі дослідження діти отримують реальні уявлення про різні якості об'єкта чи явища, їхні взаємини з іншими об'єктами й середовищем існування; відбувається збагачення пам'яті дитини, активізуються її розумові процеси; дитина навчається аналізувати, класифікувати, узагальнювати, порівнювати, робити висновки; розвивається мова дитини, вона навчається спілкуватися з іншими дітьми, домовлятися, діяти в парі, мінігрупах; відбувається накопичення фонду розумових прийомів і операцій, які розглядаються як розумові вміння; дитяче експериментування важливе для формування самостійності, цілепокладання, здатності перетворювати будь-які предмети та явища для досягнення певного результату; також у процесі експериментально-дослідницької діяльності розвивається емоційна сфера дитини, творчі здібності, формуються трудові навички, зміцнюється здоров'я на основі підвищення загального рівня рухової активності [14].

У сучасному світі розвиток пошуково-дослідницької діяльності дітей дошкільного віку, зокрема щодо екологічної освіти, набуває особливої актуальності. Діти самостійно не можуть пояснити багато явищ природи, а тому це завдання є обов'язком дорослих, які мають сформувати первинні уявлення про властивості та явища навколишнього світу, про планету Земля як спільний дім, про її особливості, рослинний і тваринний світ тощо [44].

Екологічна освіта потребує змін щодо підходів та організації. Маємо допомогти дитині усвідомити, як стати частиною природи, сформувати навички раціонального природокористування. У дошкільний період формуються першооснови екологічного мислення, свідомості, екологічної культури. Це можливо за умови, що дорослі, які формують дитину, володіють екологічною культурою: розуміють загальні для людства проблеми й турбуються з цього приводу, показують дитині прекрасний світ природи, допомагають пізнати навколишній світ і налагодити взаємини з ним [25].

Діти дуже люблять експериментувати, винаходити нове, проводити нескладні досліди. Це пояснюється тим, що їм притаманне наочно-дійове й наочно-образне мислення. Пошуково-дослідницька діяльність, як ніякий інший метод, відповідає дитячим віковим особливостям. У дошкільному віці експериментування є провідним, а в перші три роки – практично єдиним способом пізнання світу. Кожен із видів експериментування має певну методику проведення, переваги й недоліки [34].

У контексті порушеної проблеми зазначаємо, що поняття «дослід» трактується як спосіб вивчення об'єктів або явищ природи в спеціально створених умовах і виділення із різноманітного комплексу зовнішніх впливів на об'єкт або процес лише одного, наперед визначеного фактора [40].

У структурі експериментально-дослідницької діяльності виділяють чотири етапи.

1. На першому етапі відбувається підготовка дітей до пошукової діяльності у природі, спрямована на виявлення їхніх знань про певні

об'єкти та природні явища і створення атмосфери зацікавленості. Цьому сприятимуть доречно поставлені запитання, цікава розповідь дорослого.

2. Другий етап розпочинається із висунення припущень, а якщо діти мають необхідні знання, то вони можуть самостійно формулювати припущення у формі висловлень. Якщо вони будуть правильними, вихователеві потрібно підтвердити їхні припущення в ході проведення дослідів; неправильні припущення необхідно спростувати. Після цього дослід має обговорюватися.
3. Третій етап передбачає проведення дослідів, його обговорення, подальший обмін думками.
4. На четвертому етапі, заключному, відбувається обговорення результатів дослідів: робляться певні висновки, тобто початкові припущення підтверджуються або спростовуються [39].

Унаочнення етапів експериментально-дослідницької діяльності дітей дошкільного віку представлено на рис. 1.

Рис. 1. Етапи експериментально-дослідницької діяльності дітей дошкільного віку

У процесі експериментування немає суворої регламентації часу та можливе варіювання заздалегідь укладеного алгоритму дій, оскільки пропозиції дітей непередбачувані. Тривалість експерименту визначається й особливостями досліджуваного явища, і наявністю вільного часу, і станом дітей, їхнім ставленням до цього виду діяльності. Підготовка до проведення експериментів починається з визначення педагогом поточних дидактичних завдань; відповідно до цього обирається об'єкт [96].

Л. Присяжнюк зазначає, що у виборі об'єкта дослідження потрібно враховувати його максимальну відповідність цілям і завданням, які вирішуються в ході експерименту, віддаючи перевагу тим, у яких ця ознака є провідною або більш вираженою. Пропонуючи дітям провести дослід, вихователь повідомляє їм мету або завдання, які мають бути вирішені, дає час на обдумування, потім залучає дітей до обговорення методики й ходу експерименту [77].

На рис. 2 подаємо принципи підготовки фахівців дошкільної освіти до експериментально-дослідницької діяльності в закладах дошкільної освіти.

Рис. 2. Принципи підготовки фахівців дошкільної освіти до експериментально-дослідницької діяльності в закладах дошкільної освіти

Фахівець дошкільної освіти повинен стимулювати дитячу цікавість, бути готовим до запитань дітей, не повідомляти знання в готовому вигляді, уміти допомогти їм знайти відповідь на запитання самостійно з тим, щоб вони набули досвіду.

Дослідження навколишнього світу є одним із найцікавіших видів діяльності дітей. За допомогою відкриттів малеча крок за кроком дізнається нове про навколишній світ [5].

Психолого-педагогічними дослідженнями встановлено, що за допомогою пошуково-дослідницької діяльності у дитини досить легко формуються орієнтувальні вміння, інтелектуальні та практичні дії, розвиваються мисленнєві процеси; доведена й ефективність створення разом із дорослим екологічних моделей. Доцільність експериментування зумовлена різноманітністю природних явищ, змінністю і циклічністю сезонних ознак, прихованістю причинових зв'язків.

Елементарна пошукова діяльність, як форма ознайомлення дітей з природою забезпечує найбільш високий ступінь активності самодіяльності дітей. Вона дозволяє сформувати у дітей уявлення про явища природи, виявити їх причини і взаємозв'язки. Дослід визначається як спосіб матеріального впливу людини на об'єкт з метою вивчення цього об'єкта, пізнання його властивостей [62].

Отже, це спостереження за спеціально створених умов. За сучасних умов, коли великого значення надається розвиткові пізнавальної активності, вихованню прагнення до здобуття нових знань, проведенню дослідів повинно бути приділено значну увагу.

Використання дослідів цінне тим, що вони мають велику переконуючу силу знання, яких набувають діти, мають особливу доказовість, повноту і міцність. Під час проведення дослідів забезпечується чуттєве сприймання, практична діяльність дітей і словесне обґрунтування. Такий органічний зв'язок і сприяє максимальній активізації розумової діяльності дітей, оскільки відповідає характеру мислення дошкільників [10].

Крім цього досліди цінні тим, що дають можливість стежити за ходом явища і відтворювати їх щоразу з повторенням умов, у закладах дошкільної освіти проводяться такі види дослідів:

1. Ілюстративний або демонстраційний (виявляючи та з'ясовуючи з дітьми властивості предметів та явищ, вихователь сам проводить дослід, а діти лише спостерігають, всі разом роблять висновки);

2. Навчальний (діє кожна дитина). Йому слід надавати перевагу, оскільки кожна дитина самостійно перевіряє гіпотезу, поставлену на початку досліду, знаходить відповіді на свої питання, перевіряє свої знання та можливості) [38].

Пошуково-дослідницька робота у природі ведеться з дотриманням таких основних **принципів і правил**:

- від простого до складного, від знайомого до незнайомого, спираючись на наявні у дітей знання і досвід;
- врахування особливостей певної пори року;
- доведення експерименту до кінця;
- повторення дослідів для уточнення, поглиблення знань про той чи інший об'єкт або явище;
- підсумок результату досліду;
- виховання дбайливого ставлення до речей, що оточують, до природи з використанням позитивних прикладів поведінки дорослих і малюків [94].

Треба застосовувати різноманітні прийоми: обстеження, практичні дії з предметами, запитання пошукового характеру, розповіді свої і дітей, пояснення і показ, художнє слово, розглядання ілюстративного матеріалу, замальовування спостережуваних явищ і об'єктів. Усе це не лише привчає дітей дошкільного віку виконувати вказівки, а й спонукає їх самостійно аналізувати явища, віднаходити причини й зв'язки, робити певні висновки [31].

Помітно активізує пізнавальну діяльність дітей залучення їх до проведення дослідів. Досліди, власне, дуже нагадують фокуси, вони посилені для дошкільників.

Структуру дослідництва складають: постановка проблеми, пошук шляхів її розв'язання та побудова гіпотез; вирішення завдання за допомогою практичних дій.

Кожний етап потребує мобілізації психічних зусиль особистості, творчого пошуку.

Мислення – процес руху думки від невідомого. Здатність бачити невідоме залежить від попереднього досвіду. Тому дослідницька робота можлива за наявності в дітей певних знань про світ природи [69].

Досліди сприяють розвиткові спостережливості, мисленнєвої діяльності. У кожному досліді розкривається причина певного явища, тому діти мають нагоду самостійно висловити та проілюструвати своє судження. Дослідницька діяльність допомагає усвідомити причинно-наслідкові зв'язки, які важко виявити під час спостережень.

Висловлюючи припущення у своїх міркуваннях, діти мають почуватися вільно, розкуто, навіть, якщо сумніваються в істинності своїх суджень.

У дослідницькій роботі пошукове завдання виконується практично, що відповідає наочно-дієвому типу мислення дітей дошкільного віку. У більшості дослідів результат можна отримати відразу. Це також стимулює пізнавальний інтерес дошкільників [71].

Виходячи зі змісту експериментально-дослідницької діяльності у природі, можна виділити завдання, які педагог має реалізувати в ході проведення даного виду діяльності. На думку науковців Г. Беленької, І. Сергєєвої, Т. Шумей та Л. Швайко, найголовнішими з них є такі:

- формувати у вихованців науково-об'єктивні уявлення про природу як єдину систему, де всі об'єкти і явища перебувають у причинно-наслідкових зв'язках;

- продовжувати розвивати навички експериментально-дослідницької діяльності: вчити самостійно досліджувати явище або об'єкт, змінюючи умови та використовуючи різні засоби дослідження, зокрема ретельне сенсорне обстеження предмета з активним коментуванням; ефективно використовувати дослідницькі прийоми для з'ясування зв'язків, недоступних для органів чуття дитини, для проникнення в сутність явищ і властивостей предметів;

- розвивати вміння класифікувати об'єкти живої природи на основі аналізу зовнішніх ознак, способів їх взаємодій із навколишнім середовищем, діяти за заданим алгоритмом, дотримуючись визначених правил та вимог; здійснювати аналіз і синтез досліджуваних процесів;

- спонукати до міркувань, побудови самостійних гіпотез та виведення висновків на основі здобутих результатів під час проведення елементарних дослідів та експериментів;

- стимулювати допитливість, наполегливість і потяг до пошуків самостійних шляхів пізнання природи;

- формувати досвід виконання правил техніки безпеки при проведенні експериментів;

- активізувати знання й практичний досвід дітей у різних видах діяльності у природі;

- виховувати в дітей діяльну любов до природи, уміння дбати про рослини й тварини [54].

У педагогічній та методичній літературі зустрічаються різні види дослідів та експериментів, тому, на нашу думку, слід розглянути класифікацію Т.Бабюк, яка поділяє експерименти за низкою ознак:

- за характером мислительних процесів: констатувальні (дозволяють побачити якийсь один стан об'єкта або одне явище поза зв'язком з іншими об'єктами та явищами) та узагальнювальні (дають можливість прослідкувати загальні закономірності процесу, який вивчався раніше за окремим етапом);

- за способом залучення дітей до дій з об'єктами: демонстраційні (використовується всього один об'єкт і він знаходиться в руках вихователя, який сам проводить експеримент, а діти слідкують за його ходом і результатами) та фронтальні (використовується багато об'єктів і вони знаходяться в руках дітей, які самостійно або під наглядом педагога проводять дії з ними);

- за характером об'єктів, які використовуються: експерименти з об'єктами живої природи (рослинний і тваринний світ) та неживої природи (повітря, вода, ґрунт тощо);

- за кількістю спостережень за одним і тим самим об'єктом: одноразові й багаторазові (циклічні);

- за місцем проведення: на території дитячого навчального закладу (в груповій кімнаті, дитячій лабораторії, дільниці); поза його межами (у лісі, у полі тощо)

- за характером включення в педагогічний процес: епізодичні (проводяться час від часу) й систематичні (проводяться постійно та з додержанням певної системи викладу матеріалу);

- за кількістю дітей, які беруть у ньому участь: індивідуальні (1–4 дитини); групові (5–10 дітей); колективні (уся група);

- за тривалістю проведення: короткотривалі (5–15 хв.) й довготривалі (більш 15 хв.);

- за місцем і циклом проведення: первинні (об'єкт досліджується вперше), повторні (здійснюється повторне експериментування з об'єктом, щоб порівняти результати), заключні й підсумкові (проводиться з метою зробити певні висновки щодо об'єкта, який вивчався) [1].

Проведення різних видів експериментів та дослідів у природі дозволяє дітям у певній логічній послідовності досліджувати об'єкти і властивості живої та неживої природи, варіювати їх, змінюючи умови та ситуації. Даний

вид діяльності безпосередньо пов'язаний із розв'язанням творчого, дослідницького завдання, яке не має наперед відомого результату.

У дошкільних навчальних закладах пошуково-дослідницька діяльність включає в себе безпосередньо організовану діяльність з дітьми (планові експерименти); спільну діяльність із дітьми (спостереження, праця, художня творчість); самостійну діяльність дітей (праця в лабораторії) та спільну роботу з батьками (участь у різних дослідницьких проектах) [3].

Як і будь-яка технологія, пошуково - дослідницька діяльність має дотримуватися таких основних умов: максимальна відповідність обраного об'єкта меті та завданням, які вирішуються в процесі дослідження; не проводити дослідів із незнайомими об'єктами та слідкувати за безпечністю їх для життя і здоров'я дитини; додержуватися вимог естетичності, оскільки яскравий об'єкт здійснює позитивний емоційний вплив на дитину; викликати в дітей співчуття, жалість по відношенню до об'єктів, які мають дефекти, формувати в дитини бажання створити чудо, перетворити неясне в яскраве шляхом дбайливого догляду; урахувати, що не існує поділу об'єктів спостережень відповідно до вікових особливостей дітей, а є лише різниця у складності уявлень, які формуються в дошкільників [8].

Досліди сприяють формуванню у дітей пізнавального інтересу до природи, розвиткові спостережливості, мисленнєвої діяльності, усвідомленню причинно-наслідкових зв'язків.

В результаті аналізу проблемної життєвої ситуації і усвідомлення пізнавальної задачі під керівництвом вихователя висувають припущення про можливі причини спостерігаючих явищ. Ні одне з висловлювань не повинне залишитись без обговорювання [87].

Короткочасні спостереження використовуються для встановлення якості різних об'єктів природи, для їх розпізнавання.

Наприклад: при визначенні необхідності поливки рослин і доказів своїх суджень, діти відшуковують ознаки стану рослин дозволяючи зробити висновок про сухість та вологість ґрунту, їх колір, про зміни стану листя.

Ознайомлення дітей з природою за допомогою елементарної пошукової діяльності має більш розвиваюче значення. Систематичне використання прийомів в пошуковій діяльності призводить до того, що вона є способом самостійної пізнавальної діяльності дитини. Під впливом пошукової діяльності у дітей розвиваються елементи самостійного творчого мислення. Радість самостійних відкриттів розвиває і закріплює інтерес до природи [91].

Враховуючи значення пошукової діяльності для розвитку дітей, необхідно постійно створювати умови для її організації.

На сучасному етапі розвитку системи освіти експериментально-дослідницька діяльність є одним із напрямів пізнання дітьми дошкільного віку навколишнього світу, який найбільш повно відповідає природі дитини й завданням її особистісного становлення [88].

На основі дослідження праць науковців та методистів визначено сутність пошуково-дослідницької діяльності дітей у природі, а саме пошуково-дослідницька діяльність – це організована педагогом діяльність дітей, у якій вони шляхом самостійного відкриття природи, розв'язання проблемних завдань, практично перетворювальних дій одночасно оволодівають новими знаннями, а також уміннями та навичками їх подальшого самостійного набуття..

В результаті дослідно-експериментальної діяльності у дітей формуються елементарні навички дослідницької роботи, виникає посилений інтерес до природи, оптимізується розумова активність, дошкільники опановують знання, які належать до різних явищ існування природного довкілля. Вони проходять тривалий шлях розвитку – від розрізнених, відокремлених, конкретних уявлень, понять і аж до системи законів і закономірностей узагальнюючого характеру.

Змістом дослідницько-експериментальної діяльності дитини є предметний світ в усій системі існуючих взаємин [96].

Таким чином, організація експериментально-дослідницької діяльності в освітньому процесі ЗДО, узгоджена партнерська взаємодія фахівців закладах

дошкільної освіти й батьків буде ефективною, якщо сприятиме розвитку пошуково-дослідницької активності дітей. Головною умовою організації експериментально-дослідницької діяльності в освітньому процесі ЗДО є активність дитини під час пошуково-дослідницької роботи, проведення дослідів, її здатність проявляти творчість і самостійність. Завданням педагога є керування експериментально-дослідницькою діяльністю дітей дошкільного віку в освітньому процесі закладу дошкільної освіти, уміння спрямовувати їхню пошукову діяльність, а не підміняти її.

Висновки до I розділу

Теоретичний аналіз літературних джерел дозволив сформулювати наступні висновки:

Одним з наважливіших завдань педагогіки є необхідність розвитку у дітей ціннісного ставлення до природи і формування на його основі екологічної культури.

Однією з найактуальніших проблем сучасного виховання і навчання дошкільників є взаємодія дітей з природою. Екологічне виховання слід розглядати не лише як діяльність дітей, спрямовану на засвоєння екологічних знань, але й як одну з умов розвитку екологічної свідомості і культури дітей дошкільного віку.

На думку багатьох вчених сенситивним періодом для формування екологічної культури є дошкільний вік, але за умови цілеспрямованої роботи з екологічного розвитку, створення в дитячому садку педагогічних умов для пошуково-дослідницької діяльності.

Саме проблема виховання екологічної культури дітей старшого дошкільного віку засобами пошуково-дослідницької діяльності виступає найбільш яскраво і є однією з найскладніших і малодосліджених. Вона має величезне теоретичне і практичне значення і без її ретельного вивчення неможлива розробка як окремих теоретичних та і практичних підходів до визначення методів формування екологічної культури дітей старшого дошкільного віку. Цьому питанню присвячені дослідження багатьох вітчизняних педагогів минулого та сучасності, розроблені практичні рекомендації щодо роботи з формування екологічної культури дошкільнят, яка є складовою їх екологічної свідомості.

Тільки в умовах спеціально організованих педагогічних технологій пошуково-дослідницька діяльність стає успішною, а дослідницька активність перетворюється в надзвичайно важливу якість особистості, що відображає рівень її пізнавального розвитку й соціалізації. організовуючи

дослідницькоекспериментальну діяльність дітей у природі, вихователь повинен забезпечити, щоб кожна дитина активно сприймала об'єкт неживої природи через органи чуття, мала можливість запитати, порівняти свої міркування з висловлюваннями інших дітей, мала можливість виконати дії, які необхідні їй для адекватного сприйняття нової інформації або елементів нового досвіду. Вимоги щодо організації освітнього процесу дослідницькоекспериментальної діяльності під час ознайомлення дітей з явищами та об'єктами природи полягають у

- забезпеченні органічного зв'язку запропонованих даних з практикою (як люди про це дізнались, навіщо це потрібно їм у житті тощо);
- забезпеченні зв'язку змісту інформації з особистою практикою дітей, наявними у них знаннями (хто як думає, хто бачив, хто знає);
- аконічному викладі основних наукових даних про об'єкт природи в обсязі, доступному для дитини даного віку;
- забезпеченні активного сприймання кожною дитиною інформації, максимальної активізації органів чуття (зір, смак, слух, дотик тощо)

Праці відомих педагогів дають підстави зробити висновок, що проблема екологічного виховання є актуальною як багато років тому, так і сьогодні.

РОЗДІЛ II

ЕКСПЕРЕМЕНТАЛЬНА ПЕРВІРКА МЕТОДИКИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗОСОБАМИ ПОШУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1 Визначення рівнів сформованості екологічної культури дітей старшого дошкільного віку

Перевірка ефективності розроблених педагогічних умов формування екологічної культури здійснювалась у ході педагогічного експерименту.

Завданнями констатувального експерименту були:

- аналіз стану роботи з формування екологічної культури дітей дошкільного віку в закладах дошкільної освіти;
- виділення критеріїв, показників та рівнів сформованості екологічної культури дітей дошкільного віку.

Експериментальна робота проводилась на базі комунального закладу дошкільної освіти «Ясла-садок №135 «Краплинка» та комунального закладу дошкільної освіти комбінованого типу «Ясла-садок №140 «Пролісок», у якій брали участь 102 дитини дошкільного віку. До експериментальної групи (ЕГ) входило 49 дітей, до контрольної групи (КГ) – 53 дитини.

Програма дослідження включала в себе ряд етапів, в ході яких було вивчено: загальний стан роботи по розділу «Екологічна освіта. Вступ до природознавства» програми «Дитина в дошкільні роки»; реалізація перспективного планування занять «Ознайомлення з екологічною культурою»; вивчення рівнів сформованості екологічної культури дітей старшого дошкільного віку засобами пошуково-дослідницької діяльності.

З метою вивчення стану роботи з проблеми дослідження були використані наступні методи:

1. Аналіз стану матеріальної бази ЗДО, що сприяє формуванню екологічної культури та організації природничої діяльності дітей.
 2. Аналіз планування роботи з екологічного розвитку програми «Дитина в дошкільні роки», занять та індивідуальної роботи з дітьми.
 3. Вивчення та аналіз процесу реалізації завдань перспективного планування в календарних планах вихователів (системність і послідовність у реалізації завдань, забезпечення психолого-педагогічних умов формування екологічної культури).
 4. Діагностика вихідних рівнів сформованості екологічної культури дітей.
- Перший етап дослідження було розпочато з аналізу матеріальних умов, що мають сприяти розвитку екологічної культури дошкільників. У кожній групі є у наявності: город на підвіконні, кімнатні рослини, розвивальні та дидактичні ігри, живі куточки, карти, глобуси, календарі природи та ін. Осередки дитячого експериментування, наповнені різноманітними матеріалами та приладдям: картотека дослідів; мікроскоп, збільшувальне скло; ваги; годинники - пісочний, водний, сонячний; зразки ґрунтів - піщаного, супіщаного, глинистого, суглинистого, підзолистого, дерново-підзолистого, болотяного, чорнозему та інших - відповідно до місця проживання; набори предметів з різних матеріалів - дерева, металу, пластмаси, скла: однакові за формою, величиною, але різні за вагою; різні за розміром, формою, але однакові за вагою; різноманітні камінчики, шишки, плоди та насіння рослин, мушлі тощо; ємкості - різні за об'ємом, висотою тощо; термометри для вимірювання температури повітря, рідини; спеціальний одяг для роботи в лабораторії (фартушки водонепроникні, наруківники, захисні маски і окуляри, гумові рукавички). Загальний стан груп відповідає всім санітарно-гігієнічним вимогам, меблі та іграшки знаходяться у належному стані, групи прикрашені картинами, всі куточки з матеріалами мають естетичне оформлення.

Діагностика рівня екологічної культури старших дошкільників проходила в декілька етапів, вона включала в себе виявлення рівнів сформованості таких критеріїв екологічної культури дітей:

До **змістових критеріїв** належать:

- ✓ дитина має уявлення про оточуюче природне довкілля (*рослини, звірі, птахи, комахи*) групує його представників за зовнішніми ознаками (*дерева, кущі трави; вовк, лисиця, заєць*), місцем популяції. Розуміє, що до природнього середовища входять об'єкти живої (*рослинний, тваринний світ, людина*) та неживої природи (*сонце, місяць, камінь*);
- ✓ дошкільник знає та називає найтипівіших представників природного довкілля;
- ✓ вихованець ЗДО розуміє багатоманітність природного довкілля та взаємозалежність усіх його об'єктів;
- ✓ важливу роль в процесі збереження довкілля дошкільник відводить людині;

До **емоційно-ціннісних критеріїв** належать:

- ✓ дитина емоційно позитивно реагує на об'єкти та явища природи. Висловлює елементарні емоційні судження, позитивно мислить;
- ✓ дошкільник виявляє готовність до сприймання та здобуття пізнавальної інформації про природу;
- ✓ вихованець ЗДО здатний до естетичних переживань; він виокремлює яскраво виражені естетичні властивості об'єктів та явищ природи, висловлює власні судження;
- ✓ дитина виявляє співчуття, емоційно відгукується на реакції живих істот; намагається оцінювати власну поведінку у природному середовищі та дії інших.

До показників **діяльнісно-поведінкових критеріїв** відносять:

- ✓ прагнення дошкільника до активної взаємодії з природою (пізнавальна, трудова, дослідницька діяльність та ін.);

- ✓ дитина володіє практичними діями з догляду за рослинами та тваринами;
- ✓ виявляє милосердя та бережне ставлення до природи.

На основі означених критеріїв нами умовно виокремлено рівні сформованості у старших дошкільників досліджуваної якості (див.табл. 2.1)

Таблиця 2.1

Характеристика рівнів сформованості екологічної культури дітей старшого дошкільного віку

Рівні	Назва рівня	Характеристика рівня
Низький	Прагматичний	<ul style="list-style-type: none"> • орієнтується у природному довкіллі; • знає та розрізняє його мешканців; • має елементарні трудові навички у природі, проте не проявляє пізнавального інтересу, зацікавленості в процесі ознайомлення з навколишнім середовищем; • сприймає природу з утилітарної точки зору, для нього важлива користь, а не естетична виразність довкілля; • сприймає природу поверхнево, без внутрішнього занепокоєння та співпереживання.

Середній	Продуктивно-діяльнісний	<ul style="list-style-type: none"> • має ґрунтовний багаж знань, сформовані уміння та навички роботи в природному довкіллі; • проявляє інтерес до навколишнього середовища; • з легкістю помічає яскраві об'єкти природи та намагається їх словесно виразити; • проявляє повагу до довкілля, виявляє бережливе ставлення до нього, користуючись вказівками педагога; • на цьому рівні у дитини ще не сформована внутрішня потреба до емоційно-ціннісної, естетичної, морально-ціннісної, трудової взаємодії з природою, проте домінує бажання досягти цього.
Високий	Аксіологічний	<ul style="list-style-type: none"> • володіє комплексом необхідних знань про природу, які активно використовує на практиці та прагне поповнювати; • здатна помічати не тільки виразну красу навколишнього середовища, але й знаходити прекрасне у непомітних, на перший погляд, об'єктах; • сприймає проблеми природи та намагається вирішити їх, проявляючи самостійну ініціативу.

Діагностика екологічної компетентності за змістовим критерієм

Для з'ясування рівня сформованості у дітей екологічної компетентності за змістовим критерієм ми запропонували їм серію моніторингових ігор, у процесі яких дошкільникам потрібно було виконати певні завдання: розкласти картинки із зображенням природних об'єктів, процесів, явищ у заданому порядку, відшукати на вимогу вихователя потрібні картинки, скласти пазл і розповісти про об'єкти, які на ньому зображені, назвати об'єкти, вилучити зайві з поданого ряду тощо (див. додаток А).

Під час аналізу отриманих результатів ми з'ясували, що більшість дітей (68,1%) з легкістю розрізняють пори року, знають назви садових і лугових квітів, кущів, дерев, називають диких і свійських тварин. 21,3% опитуваних припускаються незначних помилок у називанні об'єктів. У них викликає певні труднощі встановлення зв'язків між цими об'єктами: їм трохи важко вилучити зайвий об'єкт чи згрупувати об'єкти за певною ознакою. Взаємозв'язки і взаємозалежності у природі усвідомлюються ними недостатньо. Зовсім незначна частина дітей (8,5%) відчувала значні труднощі у вирішенні запропонованих завдань. Вони часто плуталися, виконували завдання із підказкою та ін. І лише одна дитина (2,1%) зовсім не змогла впоратися із пропонованим завданням.

Діагностика екологічної компетентності за емоційно-ціннісним критерієм

Нами було запропоновано дошкільникам виконати тестові завдання за методикою "ЕЗОП", розробленою В.Ясвіним та С.Дерябо. Назва методики "ЕЗОП" розшифровується авторами як "емоції", "знання", "охорона", "прагматизм", її використання дало можливість у процесі нашого дослідження умовно виділити чотири типи установок дошкільника щодо природи: особистість сприймає природу як об'єкт краси ("*естетична установка*"), як об'єкт вивчення, отримання знань ("*когнітивна установка*"), як об'єкт охорони ("*етична установка*") і як об'єкт користі ("*прагматична установка*"). Методика складається з 12 пунктів, кожен з

яких містить головну картинку і п'ять асоціативних, чотири відповідають установкам, а п'ята – зайва. Дошкільнику необхідно було обвести картинку-асоціацію до ключового слова (див. додаток Б).

Проаналізувавши результати дослідження, ми встановили, що для 17% опитуваних притаманна естетична установка, для 42,6% дітей – когнітивна, 23,4% осіб прагнуть захищати природу, а це означає, що їм відповідає етична установка, і для 17% респондентів характерною є прагматична установка щодо природи.

В ході дослідження діти також виконували завдання природничо-екологічного змісту, які мали на меті практично перевірити їх ціннісні орієнтації в природі. Аналіз результатів показав, що дошкільники серед карток із різними видами поведінки в природі, обирають саме гуманний спосіб. Розфарбовуючи та домальовуючи сюжетні картинки, діти обох груп зобразили дбайливе поводження в навколишньому середовищі. Уявно знімаючи фільм про природу, вихованці ДНЗ намагалися яскравістю барв та гармонійним сюжетом передати красу та неповторність довкілля.

Діагностика екологічної компетентності за діяльнісно-поведінковим критерієм

Досліджуючи рівень сформованості екологічної компетентності за діяльнісно-поведінковим критерієм, ми запропонували дітям розв'язати декілька екологічних ситуацій.

У процесі бесіди за ситуацією 1, з'ясувалося, що діти по різному відреагували на ситуацію. Так, Міша П. (5 років), сказав, що для матері нічого не шкода і потрібно було б зірвати квітку, а росинка продовжувала б прикрашати її. На що Катя С. (6 років) заперечила і наголосила, що вона б не зривала ромашки, а подарувала б її уявно і щоранку, йдучи в садочок, вони з мамою милувалися б цією квіткою. Оля Ч. (5 років) запропонувала спробувати намалювати таку квітку, яка росла на клумбі, та подарувати малюнок мамі. Саша Р. (6 років) запропонував помилуватися квіткою, а мамі разом з татком подарувати цукерки.

За ситуацією 2 вдалось зясувати, що більшість дітей виявили занепокоєння ситуацією. Так, Тимур А. (5 років) сказав, що йому б не сподобалося гратися біля того озера, тому він з другом пішов би у інше місце. Вероніка П. (5 років) не погодилася з Тимуром, вона вважала, що цю проблему так залишати не можна, але не зуміла запропонувати вихід. Роман М. (6 років) погодився з Веронікою і подав ідею влаштувати прибирання усім садочком та навести порядок біля озера, щоб і лебедям, і людям було приємно. Коля Г. (6 років) вирішив, що було б доречно повісити природоохоронні знаки (див. додаток В).

Діагностика вихідних рівнів екологічної культури показала, що більшість дітей експериментальної групи (61,3%) мають низький рівень екологічної обізнаності. Діти відчували значні труднощі у вирішенні запропонованих завдань. Вони часто плуталися, виконували завдання із підказкою та ін.

Невелика група дітей (34,7%) знаходиться на середньому рівні сформованості екологічної культури. Вони припускаються незначних помилок у називанні об'єктів. У них викликає певні труднощі встановлення зв'язків між цими об'єктами: їм трохи важко вилучити зайвий об'єкт чи згрупувати об'єкти за певною ознакою. Взаємозв'язки і взаємозалежності у природі усвідомлюються ними недостатньо.

Діти, які належать до високого рівня екологічної культури склали 4% (від загального числа). Вони з легкістю розрізняють пори року, знають назви садових і лугових квітів, кущів, дерев, називають диких і свійських тварин (див. табл. 2.2).

Таблиця 2.2

**Рівні сформованості екологічної культури
дітей старшого дошкільного віку**

Рівень	ЕГ		КГ	
	Кількість дітей	%	Кількість дітей	%
Високий	2	4	1	1,9
Середній	17	34,7	20	37,7
Низький	30	61,3	32	60,4

Для визначення рівня екологічної вихованості дітей старшого дошкільного віку нами було проведено теоретичний аналіз наукових джерел (Г. Беленької, Е. Залкінд, Н. Кондратьєвої, Н. Кот, В. Маршицької, С. Ніколаєвої, З. Плохій, О. Половіної, Н. Яришевої та ін.) та визначено наступні критерії екологічної вихованості дітей старшого дошкільного віку:

- інформаційно-пізнавальний;
- емоційно-почуттєвий;
- учинково-діяльнісний.

Розглянемо розроблені нами критерії та їхні характеристики (показники) більш детально стосовно дітей старшої групи закладу дошкільної освіти.

Інформаційно-пізнавальний критерій характеризується необхідними знаннями про природу, які відтворюють екологічні взаємозв'язки в 30 екосистемах. Екстраполюючи дані психолого-педагогічних робіт на предмет нашого дослідження, можна зробити висновок про доступність для дітей старшого дошкільного віку освоєння знань про природу та взаємодію з нею,

закріплених в екологічній культурі суспільства, їх перетворення у форму особистісних цінностей, що є джерелом екологічно обумовленої, гуманістичної діяльності і поведінки в природі. Т. Маркова вказує на те, що екологічні знання регулюють, спрямовують і контролюють діяльність та поведінку дитини в природі. Ці знання значною мірою визначають ставлення малюка до природного світу, роблячи його усвідомленим, екологічно виправданим. Сформованість умінь здійснення різноманітної екологічно спрямованої діяльності дозволяє дошкільнику застосувати в поведінці екологічні знання, свідомо й активно висловити ставлення до природи.

Емоційно-почуттєвий критерій. Дитина вчиться розуміти не тільки свої почуття, але і переживання інших людей. М. Осоріна, один з провідних дослідників дитячої субкультури, зазначає, що при спілкуванні дитини з природою в її світосприйнятті виникає «особлива душевна аура», що надає навколишньому «чарівність і сенс», а багатство і глибина душевного спілкування з ландшафтом дозволяють одержувати в «цьому контакті максимум особистісно важливої інформації і досягають почуття єднання за світом». Для дошкільнят проявом гуманістичного ставлення є вчинок у природі, спонукуваний відповідним мотивом, який приводить до позитивного результату для усього живого. Можливість вчинення таких дій забезпечується взаємопов'язаним розвитком у дітей основ екологічної свідомості та умінь екологічно орієнтованої взаємодії з природою. В основі гуманістичного ставлення дитини до природи чільне місце посідає діяльність, спрямована на охорону природи, її збереження та відтворення.

Учинково-діяльнісний критерій. Дослідження психологів (В. Абраменкова, Ю. Афонькіна, Л. Виготський, О. Запорожець, Л. Стрелкова, Р. Урунтаєва та ін.) свідчать, що рівень розвитку соціальних емоцій і почуттів старшого дошкільника дозволяє йому виробляти емоційне ставлення до норм поведінки, визнавати їх цінністю, переводити у власні переконання як внутрішні збудники поведінки та діяльності.

На основі виділених критеріїв та їх показників було встановлено такі

рівні екологічної вихованості: високий, середній, низький (див. табл. 2.3).

Таблиця 2.3

**Характеристика рівні екологічної вихованості
дітей старшого дошкільного віку**

Назва рівня	Характеристика рівня
Високий	характеризувався достатнім обсягом уявлень дітей про об'єкти та явища природи (в межах програми навчання та виховання дітей в дошкільному закладі та вище), відповідністю уявлень реальній дійсності, розумінням екологічних зв'язків та залежностей між об'єктами природи, об'єктами природи та умовами існування, між природою та людиною, здатністю обґрунтувати їх за допомогою мовлення; тип ставлення до природи – позитивне емоційно-ціннісне; у дітей сформовані уміння та навички догляду за об'єктами природи, які вони самостійно застосовують.
Середній	характеризувався обсягом уявлень дітей в межах програми, частковою відповідністю уявлень реальній дійсності, здатністю диференціювати живі й неживі істоти, частково визначати окремі потреби живих організмів, називати деякі умови, необхідні для їхнього життя, відсутністю розуміння цілісності природи, залежності життя і здоров'я людини від чинників природного середовища, утрудненнями з аргументацією суджень; тип ставлення до природи – змішане; у дітей в основному сформовані уміння та навички догляду за об'єктами природи, які застосовуються епізодично.

Низький	характеризувався недостатнім обсягом уявлень дітей про об'єкти та явища природи, частковою відповідністю уявлень реальній дійсності, недостатнім усвідомленням залежності живого організму від чинників середовища, нерозумінням екологічних зв'язків, цілісності природи, відсутністю аргументації суджень; тип ставлення до природи – споживацьке чи змішане; уміння та навички догляду за об'єктами природи в основному не сформовані, не застосовуються.
----------------	--

Методика дослідження екологічного рівня дітей старшого дошкільного віку полягала в наступному: педагог надавав дитині таку інструкцію: «Розглянь малюнки (показує картки №13-16 до ігрової методики «Я і Світ»). На них зображені діти, які певним чином поведуться з рослинами, тваринами. Розкажи, що зображено на цих малюнках, правильно чинять діти чи неправильно, поясни свою думку (див.додаток Г).

Результати констатувального експерименту засвідчили, що діти старшого дошкільного віку мають різний рівень екологічної вихованості. Результати бесіди показали переважаючий середній рівень екологічної вихованості дітей (79,6% дітей експериментальної та 75,5% - контрольної групи), високий рівень показали лише 5,7% дітей контрольної та 4,1% - експериментальної групи, що свідчить про необхідність роботи з активізації екологічної культури дітей старшого дошкільного віку (див. табл. 2.4).

Таблиця 2.4

**Рівні виявлення екологічної вихованості
дітей старшого дошкільного віку**

Рівень	ЕГ		КГ	
	Кількість дітей	%	Кількість дітей	%
Високий	8	16,3	10	18,8
Середній	39	79,6	40	75,5
Низький	2	4,1	3	5,7

Результати констатувального експерименту дали змогу зробити висновок про недостатню екологічну вихованість дітей старшого дошкільного віку, необхідність оптимізації процесу екологічного виховання за рахунок комплексного впливу на когнітивну, почуттєву та діяльнісну сферу особистості. Одним з таких засобів є пошуково-дослідницька діяльність.

2.2. Виявлення впливу пошуково-дослідницької діяльності на формування екологічної культури у старших дошкільників

Завданням формувального експерименту було виявлення впливу пошуково-дослідницької діяльності на формування екологічної культури у старших дошкільників.

Формувальний експеримент був реалізований в варіативних формах перспективного планування навчально-виховної роботи та спрямований на розвиток здібностей до пошуково-дослідницької діяльності.

У плануванні роботи з формування екологічної культури, було враховано дидактичні принципи:

1. Принцип науковості.
2. Принцип свідомості і активності в оволодінні досягненнями екологічної культури (формування осмисленого розуміння і стійкого інтересу до спільної мети і конкретних завдань, що стоять перед закладом дошкільної освіти; керування наступними методичними прийомами: пояснення дітям в доступній формі конкретну мету і завдання майбутньої роботи і розкрити її зміст, значення).
3. Принцип систематичності і послідовності в екологічному вихованні (дотримання раціональної послідовності в застосуванні засобів і методів розвитку екологічних знань і проведенні занять; регулярність, систематичність навчально-виховного процесу з екологічного виховання у закладі дошкільної освіти).
4. Принцип доступності і індивідуалізації (усі елементи навчання і виховання (показ, пояснення, сам навчальний матеріал, засоби, форми і методи розвитку знань, умінь і навичок, навантаження) повинні відповідати віковим особливостям і рівню підготовленості дітей старшого дошкільного віку).
5. Принцип гуманізації і демократизації змісту екологічної освіти (організація навчально-виховної і природоохоронної роботи на основі шанобливого і доброзичливого

ставлення до кожної дитини, надання допомоги і педагогічної підтримки в індивідуальному розвитку через встановлення довірчих, добрих суб'єкт-суб'єктних взаємин між учасниками педагогічного процесу, побудови навчального заняття на добровільній основі, виключення примусу).

6. Принцип диференціації і індивідуалізації виховання (врахування вікових, індивідуальних особливостей, здібностей і можливостей дітей старшого дошкільного віку).

7. Принцип інтегрованості виховання (відбір змісту екологічної освіти, який забезпечить цілісність розвитку загального світогляду, сприйняття дошкільниками навколишнього світу, усвідомлення різноманітних зв'язків між його об'єктами і явищами (живою і неживою природою).

8. Принцип культуровідповідності виховання (навчання, виховання, розвиток екологічних знань, формування екологічної культури і організацію життя дітей в контексті культури у взаємодії із засвоєнням загальнолюдських, загальнонаціональних і культурних регіональних цінностей).

Орієнтуючись на стратегічні завдання формувального експерименту, були визначені завдання формування екологічної культури дітей старшого дошкільного віку:

1. Забезпечення розвитку вміння класифікувати об'єкти живої природи на основі аналізу зовнішніх ознак, способів їх взаємодій із навколишнім середовищем, діяти за заданим алгоритмом, дотримуючись визначених правил та вимог; здійснювати аналіз і синтез досліджуваних процесів;

2. Спонування до міркувань, побудови самостійних гіпотез та виведення висновків на основі здобутих результатів під час проведення елементарних дослідів та експериментів;

3. Формування навичок експериментально-дослідницької діяльності: самостійно

досліджувати явище або об'єкт, змінюючи умови та використовуючи різні засоби дослідження, зокрема ретельне сенсорне обстеження предмета з активним коментуванням; ефективно використовувати дослідницькі прийоми для з'ясування зв'язків, недоступних для органів чуття дитини, для проникнення в сутність явищ і властивостей предметів.

На основі опрацьованої психолого-педагогічної літератури були визначені компоненти формування екологічної культури дітей старшого дошкільного віку (див. табл. 2.5).

Таблиця 2.5

**Завдання формування екологічної культури
у дітей старшого дошкільного віку**

Когнітивний компонент	Емоційний компонент	Поведінковий компонент
<ul style="list-style-type: none"> • формування та розвиток у дітей наукових знань про основні екологічні фактори у житті природи, їх взаємозв'язки і залежності (світло, температуру, вологу, поживність ґрунту); • розвиток вміння класифікувати живу природу на основі безпосереднього 	<ul style="list-style-type: none"> • вдосконалення вміння бачити і розуміти прекрасне в довкіллі та емоційно відгукуватися на нього; • розвиток спроможності дітей естетично емоційно-ціннісно ставитися та сприймати предмети, явища оточуючої дійсності та мистецтва; 	<ul style="list-style-type: none"> • формування діяльнісного підходу до захисту, збереження та відтворення природного середовища; • допомога в реалізації екологічних переконань на практиці, формування почуття відповідальності у

<p>сприймання, аналізу її зовнішніх ознак та способів взаємодії природних об'єктів;</p> <ul style="list-style-type: none"> • стимулювання допитливості та інтересу до пізнання природи використовуючи описи її об'єктів та явищ засобами пошуково – дослідницької діяльності; • ознайомлення дітей з екологічними творами щодо дбайливого ставлення до природи. 	<ul style="list-style-type: none"> • прагнення в міру своїх можливостей зберігати та примножувати красу оточуючого світу 	<p>ставленні до природи</p>
---	---	-----------------------------

Методика формування екологічної культури у старших дошкільників засобами пошуково-дослідницької діяльності складалась з чотирьох етапів:

I етап – діагностичний, спрямований на виявлення рівня знань дітей про досліджувані об'єкти та природні явища, а також створення атмосфери зацікавленості.

На першому етапі вирішували наступні завдання:

1. Актуалізація проблемної ситуації.
2. Створення необхідних умов для проведення дослідів.
3. Формування мотивації дітей до дослідноекспериментальної діяльності.

4. Проведення інструктажу щодо дотримання правил техніки безпеки під час здійснення даного виду діяльності.

На цьому етапі були використані такі методи дослідження: спостереження, бесіда, а також якісна та кількісна обробка результатів.

Спостереження передбачало цілеспрямоване вивчення діяльності старших дошкільників у процесі проведення дослідів у природі, а саме дотримання правил поведження і діяльності у куточку дослідника, послідовності проведення дослідів, взаємодії з однолітками, прояву естетичних почуттів, самостійності у прийнятті рішень тощо.

У ході бесіди ми визначали відповідність знань дітей старшого дошкільного віку вимогам чинної програми дошкільної освіти. Вона мала характер організованої розмови, яка проходила вільно, у звичайних, не вимушених умовах. Під час бесіди ми не вимагали від дошкільників відповіді на запитання, якщо воно було непосильним, давали їм можливість послухати інших і знайти власну відповідь. У процесі бесіди ми з'ясовували, чи вміє дитина визначити мету та хід досліду, зіставити різні факти про природу, аналізувати об'єкти та явища природи, робити певні умовиводи, пояснювати зв'язки і залежності в природі тощо. Відповіді дітей ми фіксували письмово, що дало можливість більш точно проаналізувати результати.

Результатом проведених бесід були: поява в дітей зацікавленості, пізнавального інтересу та бажання брати участь у досліді чи експерименті; створення оптимальних умов для проведення досвіду або експерименту.

Діяльність вихователя на цьому етапі полягала в актуалізації проблемної ситуації; створенні необхідних умов для проведення досліду чи експерименту (підготовка необхідного обладнання, складання карт-схем); формуванні мотивації дітей до дослідноекспериментальної діяльності; проведенні інструктажу щодо дотримання правил техніки безпеки під час здійснення даного виду діяльності. У той час діяльність дошкільників – це усвідомлення проблеми та підготовка робочого місця.

Результатом данного етапу було: поява в дітей зацікавленості, пізнавального інтересу та бажання брати участь у досліді чи експерименті; створення оптимальних умов для проведення досвіду або експерименту.

II етап – підготовчий.

На другому етапі вирішувалися завдання:

1. Обговорення проблеми з дошкільниками, підведення їх до постановки мети експерименту або досвіду, висуненню робочих гіпотез.
2. Надання допомоги дітям при формулюванні гіпотез.
3. Обговорення з дітьми алгоритму дій із проведення експерименту або досвіду.
4. Складання алгоритму.
5. Підведення дітей до виконання алгоритму дій. осмислення змісту карти-схеми експерименту.
6. Запобігання відхилень від поставленої мети.

Діяльність дошкільників на другому етапі полягає у: формулюванні мети експерименту або досвіду; висуненні гіпотез; складанні алгоритму дій із проведення дослідно-експериментальної діяльності; осмисленні змісту карти-схеми експерименту або досвіду; уточненні проблеми; обговоренні нових гіпотез, що виникають у міру необхідності.

Даний етап розпочинався із висування дітьми припущень у вигляді певних висловлювань. Правильність чи хибність припущень підтвердяться у ході досвіду. Після цього дослід обговорювався. Всі умови в перебігові обговорення були однакові, окрім якоїсь одної. Це необхідно для того, щоб забезпечити чистоту експерименту

Діяльність дошкільників на другому етапі полягала у:

- формулюванні мети експерименту або досвіду;
- висуненні гіпотез;
- складанні алгоритму дій із проведення дослідно-експериментальної діяльності;
- осмисленні змісту карти-схеми експерименту або досвіду;

- уточненні проблеми;
- обговоренні нових гіпотез, що виникають у міру необхідності.

Результато данного етапу було: визначення мети експерименту або досліду; висунення кількох робочих гіпотез; складання алгоритму дій із проведення експерименту або досліду; запобігання відхилень від поставленої мети.

III етап – основний - безпосередній хід досліду та подальший обмін думками.

На третьому етапі вирішувалися завдання:

1. Надання допомоги дітям в організації практичної діяльності (пояснення, роз'яснення).
2. Виконання спільно з дітьми практичних дій по мірі необхідності.
3. Контроль дотримання правил техніки безпеки при проведенні дітьми досліду або експерименту.

Діяльність дошкільників у ході досліду включала висунення нової гіпотези з наступною її реалізацією у випадку не підтвердження первинної гіпотези; відбір потрібних засобів; формулювання висновків.

Результатом цього етапу було: безпосередньо проведений експеримент або дослід.

IV етап – заключний – обговорення результатів досліду, підведення певних висновки, тобто висунені дітьми припущення підтверджуються або спростовуються.

На третьому етапі вирішувалися завдання:

1. Підведення підсумків проведених дослідів.
2. Оцінювання результатів роботи.

Діяльність дітей на цьому етапі досліду передбачала самооцінку й повторне осмислення проблеми з нової точки зору.

Результатом данного етапу було підтвердження або спростування гіпотези, засвоєння дітьми певних знань.

Для формування екологічної культури дошкільників засобами пошуково-дослідницької діяльності було розроблено серію дослідів (див. табл. 2.6)

Таблиця 2.6

Перспективне планування проведення дослідів з формування екологічної культури дітей старшого дошкільного віку

№	Назва дослідів	Хід дослідів	Результат
1.	«Паперові лілії»	Дітям роздають паперові квіти, у яких вони закручують пелюстки до центру. Потім ці квіти діти опускають на воду. Діти спостерігають за тим, як пелюстки повільно опускаються на воду.	Це відбувається тому, що папір намокає і стає важким.
2.	«Різнокольорові квіти»	Діти розглядають банку, склянку води, харчові барвники. Відповідають на запитання, що в них є. Заповнюють банку чистою водою зі склянки. Додають до води кілька крапель харчового барвника. Відповідають на запитання «що сталося?». Діти роблять висновок, що при додаванні барвника у воду, вона	Пелюстки квітів змінюють колір. Стебло має провідні трубочки, по яких вода підіймається до пелюсток квітів і зафарбовує їх. Дане явище всмоктування води називається осмосом.

		<p>забарвлюється у колір барвника.</p> <p>Спостерігають як вихователь відрізає навскіс кінець стебла квітів.</p> <p>Ставить квіти у воду.</p> <p>Спостерігають як пелюстки квітів будуть змінювати колір</p> <p>Відповідають на запитання «що відбувається?»</p>	
3.	«Загадкові сліди»	<p>Вихователь показує дітям картки із зображенням різних тварин і їхніх слідів. Пропонує дітям за допомогою пальців рук залишити сліди різних тварин на сухому та вологому піску.</p>	<p>Сліди від пальців рук залишаються через такі властивості піску, як пластичність та сипучість.</p>
4.	«Веселка»	<p>Вихователь бере 7 пластикових стаканчиків. У перший, третій, п'ятий та сьомий стаканчики він наливає по 50 мл води. Додає у кожен по одному барвнику (червоний, жовтий, блакитний, фіолетовий). Другий, четвертий та шостий стаканчики залишаються пустими. Вони розташовані у порядку лічби. З одного стаканчика в інший звішуються паперові серветки,</p>	<p>Це відбудеться у результаті вбирання паперовою серветкою забарвленої води і з'єднанню сусідніх кольорових серветок у порожньому пластиковому стаканчику.</p>

		завернені у трубочки. У пустому стаканчику серветки з'єднуються. Через певний час з'явиться веселка.	
5.	«Зимові фігури»	Лід утворюється від замерзання води. Нагріваючись, лід перетворюється на воду. Засвоєнню цієї ознаки сприяє утворення льоду з води різного кольору. Колір льоду визначає колір води. Форма визначається формою посудини. Пропонувати підфарбувати воду в різний колір, розлити в різноманітні формочки і винести на мороз. Коли вода перетвориться на лід, фігурки обережно вийняти з формочок	Це відбувається тому, що вода від зміни температури замерзає.
6.	«Кольорова вода»	У дві прозорі склянки налити воду з водопровідного крана та дощову. Пропонувати порівняти її. У склянку з водою покласти кілька кришталіків марганцевокислого калію. Якого кольору стала вода? Аналогічно проробити дослід, додаючи інші барвники (два-три).	Колір води залежить від барвника
7.	«Порятунок»	Візьміть два однакові живці будь-	Рослини

	квітів»	якої кімнатної рослини з швидкою вегетацією і помістіть їх у дві склянки. 1. З відстояною водою, взятою із водопровідного крану. 2. З кип'яченою водою. Через кілька днів розгляньте обидва живці. Рослина з першої склянки вже має маленький корінець і готова до висадки у ґрунт, а в другій не помітно ніяких змін (негайно за допомогою дітей треба вжити заходів для порятунку рослини).	потребують води, яку взято з водопровідного крану, що відстоялася протягом деякого часу
8.	«Голка, яка не тоне»	Налийте воду у дві однакові тонкі склянки. У кожен обережно покладіть по маленькому клаптику цигаркового паперу. На один клаптик покладіть не дуже товсту швейну голку, на другий обережно опустіть таку ж голку, змазану маслом чи жиром. Через деякий час папірці намокнуть і підуть на дно. Одна голка потоне, а змащена жиром лежатиме на поверхні води.	Оболонка з жиру не дає можливості голці потонути. Жир відштовхує від неї воду
9.	«Сила повітря»	Один кінець м'якої гумової трубки перетисніть затискачем або пальцями (а краще перегнути	Коли повітря в ній майже не залишилось, то

		і затиснути). Другий кінець трубки піднесіть до рота. Вдуваючи повітря у трубку, ви змушуєте його розтягувати гуму, а відсмоктуючи повітря з трубки, бачите, як вона сплющується.	зовнішнє атмосферне повітря легко, не зазнаючи опору, здавлює гумові трубки, сплющуючи їх
--	--	---	---

Програма формувального експерименту передбачала підбір і використання дослідів природознавчого змісту. Мета добору – навчити дітей бачити взаємозв'язки між об'єктами природи, з'ясувати вплив людини на довкілля, виховувати небайдуже ставлення до рослин і тварин, формувати уміння бачити красу природи, милуватися її довершеністю, охороняти в реальних вчинках і діях, придумувати закінчення казки та інші форми роботи.

2.3. Аналіз результатів дослідження

Мета контрольного етапу експерименту полягала у виявленні впливу пошуково-дослідницької діяльності на формування екологічної культури дітей старшого дошкільного віку та аналіз отриманих даних і їх порівняння із даними констатувального етапу дослідження.

Контрольний зріз за підсумками експериментальної роботи проводився за методиками, використаними в констатувальному експерименті.

Результати контрольного експерименту показали істотні зміни рівнів сформованості екологічної культури у дітей експериментальної групи. Було виявлено, що 16,3% дітей (ЕГ) та 3,8% дітей (КГ) дуже добре впорались із завданням та показали високий рівень. Діти давали розгорнуті відповіді на запитання із аргументацією, позитивно віднеслись до завдання. Труднощі відчувало 20,4% дітей (ЕГ) та 57,7% дітей (КГ), вони потребували допомоги, були неактивні, стисло на односкладно відповідали на запитання, кількість дітей, які перейшли з низького рівня на середній рівень склали 63,3% (ЕГ) та 41,5% (КГ), які добре впорались з методикою, але потребували допомоги, були невпевнені в своїх відповідях та плутались у природничих термінах. В цілому 40,8% дітей експериментальної групи показали підвищення рівня екологічного сприйняття. Спеціальна робота, проведена в процесі формування експерименту, стала сприятливим фоном для прояву природних задатків, намічених схильностей дітей до природничої діяльності будь-якого характеру.

Можна зробити висновок, що цілеспрямована робота з розвитку екологічної культури забезпечила розширення природничих уявлень дітей та підвищення рівня екологічної культури (див.табл.2.7). Результати впровадження методики виявлення рівня сформованості екологічної культури показали гарну динаміку (див. рис. 2.1, 2.2).

Таблиця 2.7

**Рівні сформованості екологічної культури
дітей старшого дошкільного віку**

Рівень	ЕГ		КГ	
	Кількість дітей	%	Кількість дітей	%
Високий	8	16,3	2	3,8
Середній	31	63,3	22	41,5
Низький	10	20,4	29	54,7

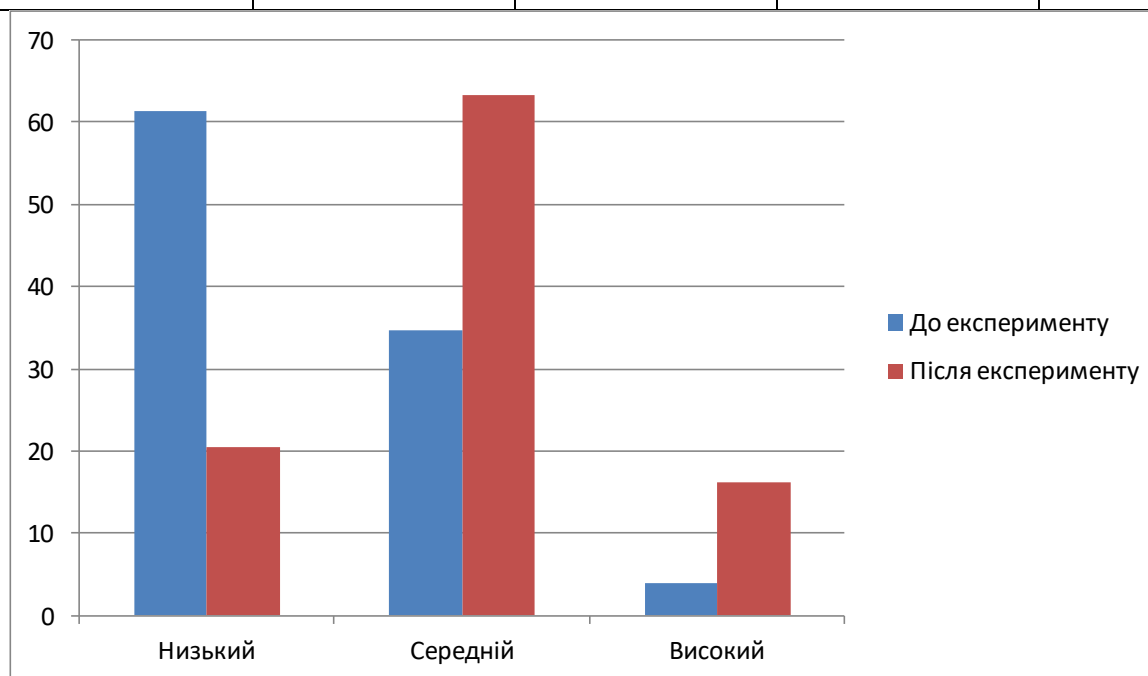

Рис. 2.1 Порівняльні дані рівнів сформованості екологічної культури дітей старшого дошкільного віку експериментальної групи до та після експерименту

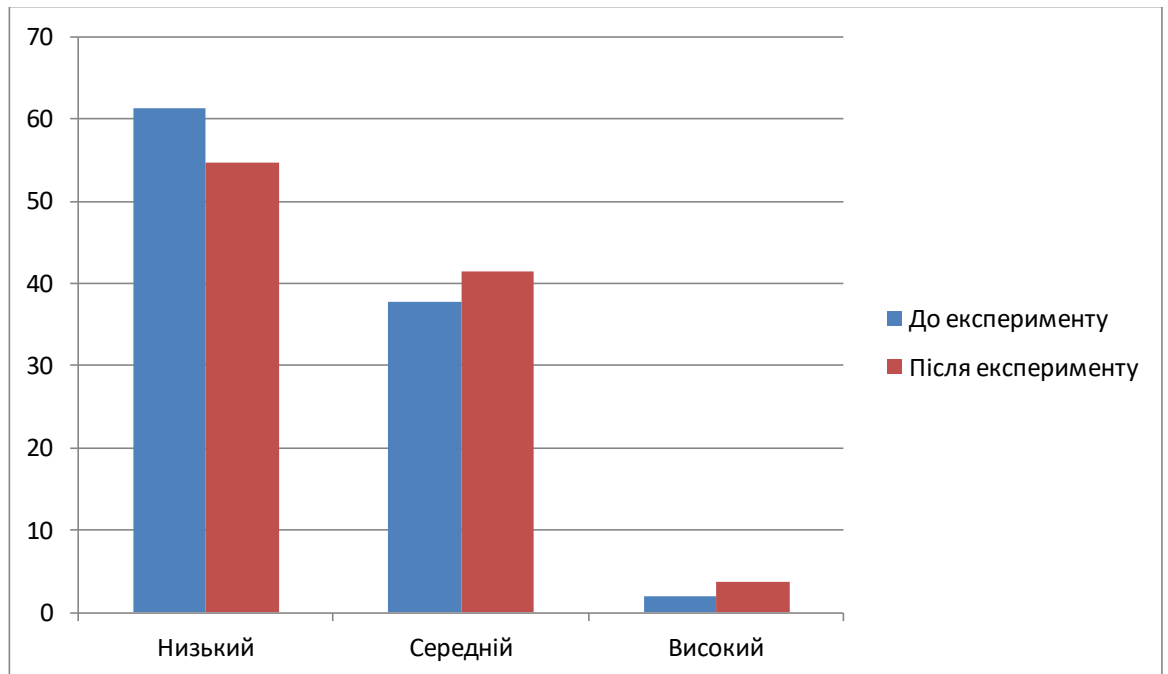

Рис. 2.2 Порівняльні дані рівнів сформованості екологічної культури дітей старшого дошкільного віку контрольної групи до та після експеримент

Результати виявлення екологічної вихованості дітей показали позитивні зміни у активності дітей експериментальної групи: високу активність під час проведення методики проявило 16,3% дітей, вони намагались показати всі свої знання, були дуже емоційні та зацікавлені, середнім рівнем оволоділи 83,7% дітей, але найголовніше, що жадна дитина не показала низький рівень. Ці показники виявили позитивні зміни в рівні екологічної культури дітей. У контрольній групі показники майже не змінились (див. табл. 2.8), було оброблено данні динаміки результатів після констатуючого етапу (див. рис. 2.3, 2.4)

Таблиця 2.8

**Рівні виявлення екологічної вихованості
дітей старшого дошкільного віку**

Рівень	ЕГ		КГ	
	Кількість дітей	%	Кількість дітей	%
Високий	0	0	12	20,8
Середній	41	83,7	38	71,7
Низький	8	16,3	4	7,5

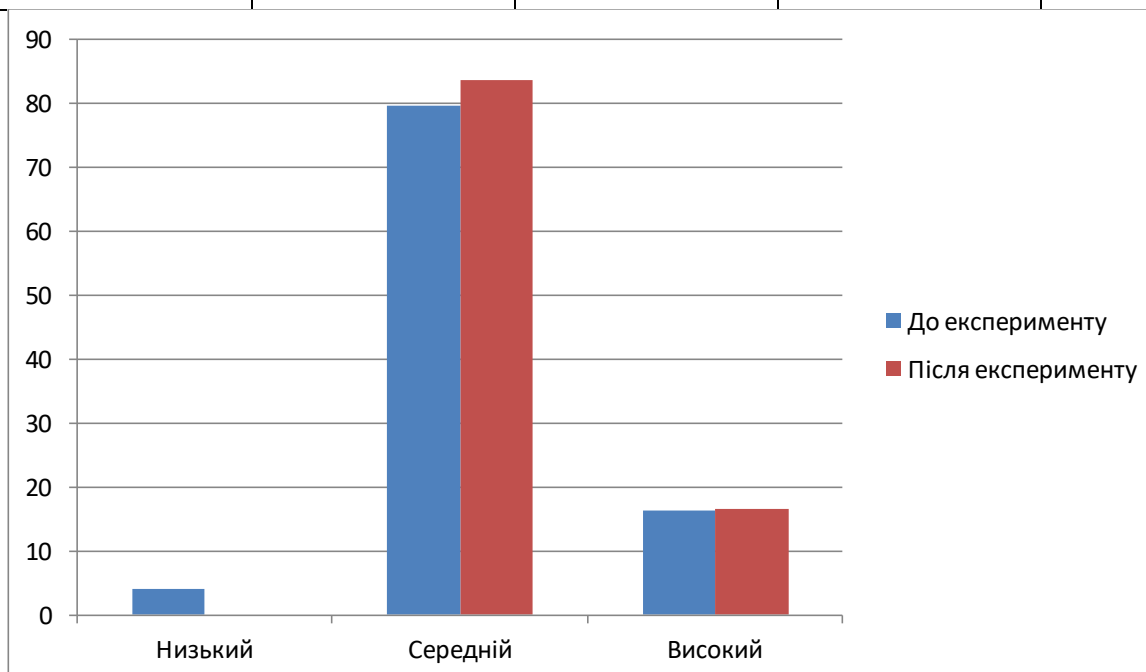

Рис. 2.3 Порівняльні дані виявлення рівнів екологічної вихованості дітей старшого дошкільного віку експериментальної групи до та після експерименту

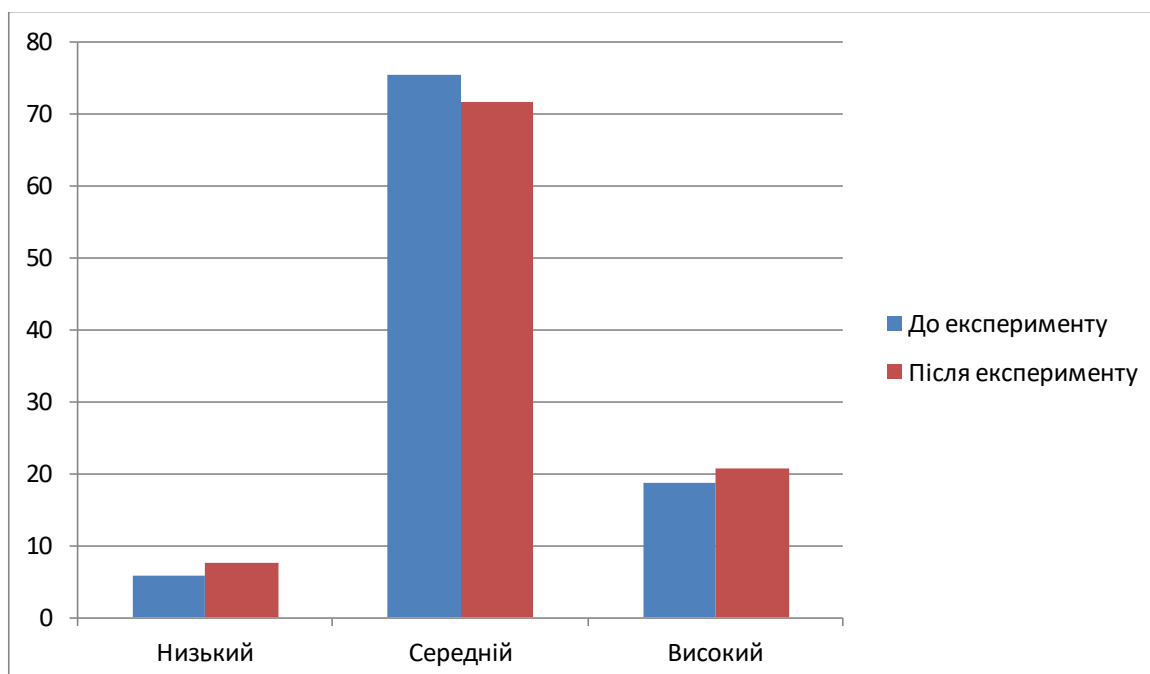

Рис. 2.4 Порівняльні дані виявлення рівнів екологічної вихованості дітей старшого дошкільного віку контрольної групи до та після експерименту

Результати контрольного етапу дослідження свідчать про позитивні зміни в динаміці формування екологічної культури у дітей експериментальної групи (див. табл. 2.9)

Таблиця 2.9

Результати статистичної обробки даних про рівні сформованості екологічної культури дітей старшого дошкільного віку

Рівень	ЕГ		КГ	
	До експерименту (%)	Після експерименту (%)	До експерименту (%)	Після експерименту (%)
Високий	0	24,5	1,9	0
Середній	73,5	69,4	71,1	75,5
Низький	26,5	6,1	26,4	24,5

Прикінцевий етап дослідження засвідчив помітні позитивні кількісні та якісні зрушення рівнів пізнавального розвитку в дітей експериментальної групи. Як свідчать результати дослідження, в експериментальній групі відбулися значні позитивні зрушення щодо рівневої характеристики рівнів сформованості екологічної культури в дітей старшого дошкільного віку.

Можна зробити висновок, що результати дослідження підтвердили ефективність запропонованих методичних підходів до організації пошуково-дослідницької діяльності у формуванні екологічної культури дітей старшого дошкільного віку.

Висновки до розділу 2

Пошуково-дослідницька діяльність – це організована педагогом діяльність дітей, у якій вони шляхом самостійного відкриття природи, розв’язання проблемних завдань, практично перетворювальних дій одночасно оволодівають новими знаннями, а також уміннями та навичками їх подальшого самостійного набуття.

В результаті дослідно-експериментальної діяльності у дітей формуються елементарні навички дослідницької роботи, виникає посилений інтерес до природи, оптимізується розумова активність, дошкільники опановують знання, які належать до різних явищ існування природного довкілля. Вони проходять тривалий шлях розвитку – від розрізнених, відокремлених, конкретних уявлень, понять і аж до системи законів і закономірностей узагальнюючого характеру.

Змістом дослідницько-експериментальної діяльності дитини є предметний світ в усій системі існуючих взаємин.

Нами було виявлено особливості організації дослідів для розвитку екологічного світогляду дошкільника. Зокрема, організовуючи дослідницько-експериментальну діяльність дітей у природі, вихователь повинен забезпечити, щоб кожна дитина активно сприймала об’єкт неживої природи через органи чуття, мала можливість запитати, порівняти свої міркування з висловлюваннями інших дітей, мала можливість виконати дії, які необхідні їй для адекватного сприйняття нової інформації або елементів нового досвіду.

Окреслено вимоги щодо організації освітнього процесу дослідницько-експериментальної діяльності під час ознайомлення дітей з явищами та об’єктами природи полягають у

- забезпеченні органічного зв’язку запропонованих даних з практикою (як люди про це дізнались, навіщо це потрібно їм у житті тощо);
- забезпеченні зв’язку змісту інформації з особистою практикою дітей, наявними у них знаннями (хто як думає, хто бачив, хто знає);

- аконічному викладі основних наукових даних про об'єкт природи в обсязі, доступному для дитини даного віку;
- забезпеченні активного сприймання кожною дитиною інформації, максимальної активізації органів чуття (зір, смак, слух, дотик тощо).

Результати дослідження підтвердили ефективність запропонованих методичних підходів до організації пошуково-дослідницької діяльності у формуванні екологічної культури дітей старшого дошкільного віку. Запропонований зміст роботи для вихователів з дітьми старшого дошкільного віку передбачає чітку мету – формування елементарних екологічних уявлень – першооснови екологічної культури особистості.

ВИСНОВКИ

У дослідженні вивчено проблему екологічного виховання та формування пізнавального розвитку старших дошкільників через пошуково-дослідницьку діяльність, розроблено й апробовано експериментальну методику її реалізації.

Результати теоретичного аналізу та експериментальної роботи підтвердили досягнення мети, ефективність вирішення поставлених задач дали підстави для таких висновків:

1. Сучасний дошкільний навчальний заклад є першою сходинкою збагачення дітей знаннями про природне і соціальне оточення, знайомство з загальною, цілісною картиною світу та формування науково-обґрунтованого, морального й естетичного ставлення до нього. Цілеспрямований процес формування відповідального ставлення дошкільників до природи в усіх видах навчальної суспільно корисної діяльності та спілкування з природою складають сутність екологічної освіти і виховання, які конкретизують і поглиблюють основну ціль – формування екологічної культури, екологічної відповідальності. Екологічне виховання передбачає перш за все, формування у дитини емоційного, бережливого ставлення до об'єктів природи, здатності бачити їх красу, а не детальні біологічні знання особливостей кожного виду рослин і тварин. Формування екологічної відповідальності у дошкільників це передусім навчання екологічній культурі. У системі екологічного навчання і виховання дошкільників педагоги враховують той факт, що ставлення до природи включають три аспекти. Перший виражає ставлення до природи як предмета матеріального виробництва, об'єкта праці та життєдіяльності людини. Другий – як ставлення до особистих природних даних, до свого організму, який включений в систему екологічної взаємодії. Третій показує ставлення людей до діяльності, пов'язаної з вивченням і охороною навколишнього природного середовища. На основі аналізу психолого-педагогічної, науково-методичної літератури з проблеми визначено теоретичні засади дослідження, які опираються на визначення пізнавального

розвитку дитини через експериментально-дослідницьку діяльність. Помітно активізує пізнавальну діяльність дітей залучення їх до проведення дослідів та експериментів. Досліди посилені для дошкільників. Структуру дослідництва складають: постановка проблеми, пошук шляхів її розв'язання та висування гіпотез; вирішення завдання за допомогою практичних дій. Кожний етап потребує мобілізації психічних зусиль особистості, творчого пошуку.

2. Проведений констатувальний експеримент дав змогу чітко окреслити рівні пізнавального розвитку старших дошкільників. Високий рівень – сформованість у дітей умінь та навичок набуття екологічних знань про довкілля; вміння розрізняти об'єкти живої та неживої природи, виділяти властивості води, її стани; рівень розвитку мовлення, можливість аргументувати власні припущення, міркування; рівень розвитку в дітей словесно-понятійного мислення, вміння узагальнювати, порівнювати, виділяти загальне в низці ознак об'єктів, а також абстрагувати; сформованість у дітей розумових операцій: аналіз, порівняння, зіставлення, синтез; ініціативність, кмітливість, здатність креативно використовувати знання та власний досвід дітей через засвоєння ними еталонів, символів, виконання дій. Середній рівень – сформованість у дітей обмежених умінь та навичок набуття екологічних знань про довкілля; вміння розрізняти об'єкти живої та неживої природи, виділяти властивості води, її стани; слабкий рівень розвитку мовлення, складнощі аргументувати власні припущення, міркування; недостатній рівень розвитку в дітей словесно-понятійного мислення; недостатня сформованість у дітей розумових операцій: аналізу, порівняння, зіставлення, синтезу; слабка сформованість навичок елементів творчої уяви, фантазії, прогнозування, невміння виходити за межі наочної ситуації. Низький рівень – несформованість у дітей умінь та навичок набуття екологічних знань про довкілля; невміння розрізняти об'єкти живої та неживої природи, виділяти властивості води, її стани; безініціативність у веденні діалогу, слабкий рівень розвитку мовлення, невміння аргументувати власні припущення, міркування; недостатній рівень розвитку в дітей

словесно-понятійного мислення; несформованість у дітей розумових операцій: аналізу, порівняння, зіставлення, синтезу; несформованість навичок елементів творчої уяви, фантазії, прогнозування.

3. Розроблена методика включала чотири взаємопов'язані етапи: Перший етап – підготовка дітей до експериментально-дослідницької діяльності у природі. Другий етап – початок досліду. Він починається із висування припущень. Третій етап – перебіг досліду та подальший обмін думками. Четвертий етап – заключний, під час якого обговорюють отриманий результат, робляться певні висновки, тобто початкові припущення підтверджуються або спростовуються.

Проведене дослідження підтвердило гіпотезу про те, що формування екологічної культури старших дошкільників засобами пошуково-дослідницької-діяльності є ефективним.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабюк Т. Й. Організація дослідницько-експериментальної діяльності дітей у природі. Кам'янець-Подільський : ФОП Сисин О. В., 2011. 64 с.
2. Багер М. Екологічну освіту – змалку // Дошк. виховання. 2009. №6. С. 4- 21.
3. Без природи життя неможливе // Дитячий садок. №25. 26 липня 2004. С. 9.
4. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція) // Дошкільне виховання. – 2012. – № 7. – С. 4-19.
5. Беленька Г. Екологічна казка в житті сучасної дитини / Г.Беленька // Вихователь-методист дошкільного закладу. - 2012.- № 2. – С.17-24.
6. Беленька Г. В. Дошкільнятам про світ природи: методичний посібник для вихователів дітей дошкільного віку / Г. В. Беленька, Т. С. Науменко, О. В Половіна. – Київ : Київський університет ім. Бориса Грінченка, 2013. – 115 с.
7. Беленька Г. Пізнання дитиною світу як крок до розуміння його краси // Дитячий садок. №1. 2010. С. 1 – 16.
8. Біла І. М. Вчимо дивитися, бачити й творити // Дошкільне виховання. №4. 2014. С. 14 – 18.
9. Білан О. І. Екологічне виховання дітей дошкільного віку. Львів, 1996. 71 с. 10. Борисов З. Н. Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки : навч. посіб. Київ : Вища школа, 2004. 511 с.
10. Бусленко В. Організація еколого-оздоровчої роботи в дошкільному навчальному закладі // Дитячий садок. № 45-46. 2004. С. 21 – 23.
11. Беленька Г. В., Науменко Т. С., Половіна О.В. Дошкільнятам про світ природи : метод. посіб. для вихователів дітей дошкільного віку. Київ, 2013. 115 с.

12. Беленька Г. Дошкільнятам про світ природи : старший дошкільний вік : навч.-метод. посібник / Г. Беленька, Т. Науменко, О. Половіна. – К. : Генеза, 2013. – 112 с.
13. Беленька Г. Взаємозв'язок фізичного та інтелектуального розвитку дошкільника в процесі пізнання ним світу природи. Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка, 2004. № 4. С. 55-58.
14. Беленька Г. Експериментування – крок до пізнання / Г. Беленька // Дошкільне виховання. – 2007. – № 5. – С. 7-10.
15. Бродовська А. М. Формування природничої компетентності старшого дошкільника в процесі використання особистісно орієнтованого підходу / А. М. Бродовська // Педагогічний дискурс . - 2011. – вип. 9. – С. 40 – 44.
16. Богуш А. Методика ознайомлення дітей з довкіллям у дошкільному навчальному закладі : підручник для ВНЗ / А. М. Богуш, Н. В. Гавриш. – К. : Слово, 2008. – С. 150-159.
17. Вашуленко Т. Екологічні ланцюжки // Дошкільне виховання. № 7. 1997. С. 18 – 20.
18. Веретеннікова С. О. Ознайомлення дітей дошкільного віку з природою. Київ : Вища школа. 1979. 365 с. 96
19. Взаємодія дитячого садка і сім'ї з питань екологічного виховання // Дитячий садок. № 25-26. 2014. С. 50 – 67.
20. Висоцька Є. „Я землі цієї паросток зелений...” // Дошкільне виховання. № 8. 2011. С. 20-21.
21. Виховуємо захисників природи // Бібліотека вихователя дитячого садка. № 3-4. 2016. С. 14 20.
22. Воробей Г. Є. Екологічне виховання дітей з допомогою казок В. Сухомлинського // Бібліотека вихователя дитячого садка. № 23. 2005. С. 1-7.

23. Галуза С. Любіть весняну Україну // Палітра педагога. №1. 2005. С. 5-7.
24. Глухова Н. Емоційне спілкування дитини з природою як умова творчого осягнення світу // Дошкільне виховання. № 10. 2011. С. 8-9.
25. Гардубей М. В., Барна Х. В. Експериментування як засіб організації діяльності у дошкільному навчальному закладі. Науковий вісник Мукачівського державного університету. Гуманітарні і суспільні науки. №17 (12). 2014. С. 34-41.
26. Глухова Н. Перший крок до природи // Дошкільне виховання. № 3. 2015. С. 12-14.
27. Глухова Н. Стан довкілля – турбота кожного із нас // Дитячий садок. № 25-26. 2014. С. 44 – 49.
28. Горопаха Н. М. Виховання екологічної культури дітей : посіб. для вихователів дошкільних закл. та вчителів поч. кл. Рівне : Волин. обереги, 2001. 212 с.
29. Горопаха Н. М. Екологізація розвивального середовища дошкільного закладу / Н. М. Горопаха // Педагогічні науки : зб. наук. пр. / Херсон. держ. ун-т. – Херсон : ХДУ, 2014. – Вип. 65. – С. 396-402.
30. Дитина. Програма виховання і навчання дітей від 2 до 7 років. (наук. кер. Проскура О.В., Кочина Л.П., Кузьменко В.У., Кудикіна Н.В.). К. : Видавництво «Університет», 2010. URL : <https://lib.pedpresa.ua/10786-pidruchnyk-dytyna-programa-vyhovannya-i-navchannya-ditej-vid-2-do-7-rokiv-97-nauk-ker-proskura-o-v-kochyna-l-p-kuzmenko-v-u-kudykina-n-v.html> (дата звернення: 17.09.2020).
31. Досвід екологічного виховання в ДНЗ // Бібліотека вихователя дитячого садка. № 1-2. 2005. С. 12.
32. Дорога в дивосвіт (екологічна стежина, екологічні ігри) // Дитячий садок. – № 37. – 2006 – С. 24.

33. Дивний світ природи (заняття з екологічного виховання) // Бібліотека вихователя дитячого садка. № 13-14. 2006. С. 34-48.
34. Дяченко Т. Мандруємо екологічного стежиною // Дошкільне виховання. № 5. 2002. С. 28.
35. Екологічна мандрівка // Бібліотека вихователя дитячого садка. № 11. 2004. С. 14-16.
36. Екологія і довкілля // Дитячий садок. 25-26 липня. 2004 С. 7.
37. Екологія : основи теорії і практики : навчальний посібник / За ред. А. Ф. Потін, В. Г. Медвідь та ін. Львів : „Новий світ – 2000” Магнолія Плюс, 2003. 296 с.
38. Експериментальна діяльність у ДНЗ / Уклад. Л. А. Швайка, І. В. Молодушкіна. Харків : Вид. група ”Основа”, 2009. 192 с. 98
39. Иванова А. И. Методика организации экологических наблюдений и экспериментов в детском саду: пособ. для работников дошкольных учреждений. Москва: ТЦ Сфера, 2004. 56 с.
40. Иванова А. И. Экологические наблюдения и эксперименты в детском саду : Мир растений. Москва : ТЦ Сфера, 2005. 240 с.
41. Калуська Л., Шулькіна Н. Валеологія в дитячому садку та вдома. ІваноФранківськ : Лілея-НВ, 2009. 56 с.
42. Каплуновська О. Організація екологічної освіти в дошкільному навчальному закладі. Вихователь-методист дошкільного закладу. 2009. № 7. С. 9–13.
43. Кемпа Г. Дітям про сестрицю голубу водицю // Палітра педагога. № 2. 2009. С. 22 - 23.
44. Костюк О. Дослідницько-пошукова діяльність у формуванні пізнавального інтересу дошкільників до природи. Педагогічний пошук. №3 (83). 2014. С. 21.
45. Кот Н. М. Про нові аспекти змісту екологічного виховання дошкільників. Бердянський державний педагогічний університет. Збірник наукових праць. Педагогічні науки. 2005. № 2. С. 54-59.

46. Крутій К. Л. Світ неживої природи. Програма та методичні рекомендації. 2-е вид. Запоріжжя : ТОВ „ЛІПС“ ЛТД, 2002. 36 с.
47. Лисенко Н. В. Використання спостережень в роботі з екологічного виховання дошкільників // Дитячий садок. 2014. № 25-26. С. 10-44.
48. Лисенко Н. В. Дошкільник і екологія. Київ : РУМК, 1991. 42 с.
49. Лисенко Н. В. Екологічне виховання дошкільників. Київ : Освіта , 1993. 86 с.
50. Лисенко Н. В. Організація пошуково-дослідницької роботи в дитячому садку. Київ : РУМК, 1990. 48 с.
51. Лисенко Н. В. Теорія і практика екологічної освіти : педагог-дошкільник : навчально-методичний посібник для ВНЗ. Київ : Видавничий Дім „Слово“, 2009. 400с.
52. Лучич М. В. Детям о природе. – Москва : Просвещение, 1989. 130 с.
53. Любарова В. У краплині води відбивається весь світ / В. Любарова, Т. Марковська. Київ : Вид.дім „Шкіл. світ“: Вид. Л. Галіцина, 2006. 128 с.
54. Любарова В. Куточок природи в дитячому садку /В.Любарова. – Київ : Редакції газет з дошкільної та початкової освіти, 2013. – 112 с. – (Бібліотека «Шкільного світу»).
55. Мірошніченко О. П. Організація роботи на екологічній стежині. URL : <https://lib.pedpresa.ua/11701-organizatsiya-roboty-na-ekologichnijstezhyni.html> (дата звернення : 02.09.2018)
56. Мартинюк Н. Вода і люди // Палітра педагога. № 4. 2012. С. 28-30.
57. Маршицька В. В. Екологічні проекти / В. В. Маршицька // Дошкільне виховання. – 2001. – № 5. – С. 14-16.
58. Маршицька В. Соціально-моральні задачі у екологічному вихованні дошкільнят / В. Маршицька // Дошкільня. – 2012. - № 5. – С. 18-21.
59. Маханева М.Д. Экологическое развитие детей дошкольного и младшего школьного возраста : метод. пособие для воспитателей ДОУ и педагогов начальной школы. Москва: АРКТИ, 2004. 320 с.

60. Машкова О. В., Цветкова Д. І. Особливості організації сімейного відпочинку з дітьми дошкільного віку в Україні. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Географічні науки. 90 2017. Вип. 6. С. 187-192.
61. Недодатко Н. Г. Основи природознавства з методикою ознайомлення дітей з природою : курс лекцій: навч. посіб. : У 2 ч. Ч 1. /Н. Недодатко. – 2-ге,вид. доп. – Кривий Ріг : КНУ, 2015. – 216 с.
62. Николаева С. Юный эколог. Система работы в старшей группе детского сада. Для работы с детьми 5-6 лет. Москва: Мозаика-синтез, 2010. 128 с.
63. Николаева С. Н. Методика экологического воспитания дошкольников: учеб. пособ. для студ. высш. пед. учеб. завед. 3-е изд., перераб. Москва : Изд. центр «Академия», 2005. 224 с.
64. Николаева С. Н. Теория и методика экологического образования детей : учеб. пособ. для студ. высш. пед. учеб. завед. Москва: Изд. центр «Академия», 2002. 336 с.
65. Ніколаєнко В. М. Екологічне виховання в ДНЗ. 2-6 років. Харків : Вид. група «Основа», 2010. 207 с. 99
66. Павлюк С. Ю. Мандруємо екологічною стежиною : методичний посібник з природознавчої роботи в дошкільному навчальному закладі. / С. Ю. Павлюк, Л. С. Русан, Г. І. Колосінська. Вінниця, 2007. С. 70-88.
67. Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти : Зб. наук. праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету, 2011. вип. 1 (44). – С. 116 - 121.
68. Плохій З. П. Екологічне виховання дітей дошкільного віку / З. П. Плохій – Київ: 2007. - 234 с.

- 69.Плохій З. Еколого-розвивальне середовище дошкільного навчального закладу : інноваційні підходи / З. Плохій // Дошкільне виховання. – 2010. – № 7. – С. 6-10.
- 70.Плохій З. П.Виховання екологічної культури дошкільників : метод. посібник. Київ : Ред.журн. „Дошкільне виховання“, 2002. С.26-48.
- 71.Плохій З. П. Формуємо екологічну компетентність молодшого дошкільника : навч.-метод. посіб. до Базової прогр. розв. дитини дошк. віку «Я у Світі». Київ : Світич, 2010. 144 с.
- 72.Плохій З. П. Формування у дітей дошкільного віку екологічної культури : (теорет. та метод. аспекти) : монографія. Київ : ДП ”Вид. дім ”Персонал”, 2010. 319 с.
- 73.Половіна О. Сприймати природу розумом і серцем // Дошкільне виховання. 2006. №11. С. 10-13.
- 74.Половіна О. А., Гаращенко Л. В. Формування еколого-природничої компетенції дітей дошкільного віку: здоров’язбережувальний підхід. Молодий вчений. №8.1 (60.1), 2018. С. 47-52.
- 75.Потін А. Ф., Медвідь В. Г. Екологія: основи теорії і практики: навч. посібник. Львів: Новий світ: «Магнолія Плюс», 2003. 296 с.
- 76.Присяжнюк Л.А. Організація дослідницької діяльності дошкільників у контексті екологізації освітнього середовища ДНЗ // Імідж сучасного педагога : всеукр. наук.-практ. освітньо-популярний часопис. – 2015. – № 6. – С. 28-30.
- 77.Присяжнюк Л. А. Сучасні підходи до ознайомлення дошкільників з природою: теоретичний аналіз. [Електронний ресурс] / Л. А. Присяжнюк. - Режим доступа : scholar.google.com.ua/citations?user=iS2He9sAAAAJ&hl...(дата звернення : 02. 10. 20).
- 78.Пустовіт Н. А. Формування екологічної компетентності школярів: наук.-метод. посібник / Н. А. Пустовіт, О. Л. Пруцакова, Л. Д. Руденко, О. О. Колонькова. – К. : Педагогічна думка, 2008. – 64 с.

79. Романовська Д. Світ навколо нас – і я його частинка. Екологопсихологічний тренінг // Психолог. № 21. 2006. С. 16-24.
80. Роганова М. В. Формування у дітей старшого дошкільного віку ціннісного ставлення до природи засобами мистецтв : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.08 “Дошкільна педагогіка” / М. В. Роганова. – К., 2001. – 20 с.
81. Романчук Р. О. Формування первинних екологічних уявлень у дошкільників : метод. збірник перспективного педагогічного досвіду з проблеми екологічної освіти дітей дошкільного віку. Запоріжжя : ТОВ “ЛПС” ЛТД, 2008. 180 с.
82. Рыжова Н.А. Экологическое образование в детском саду / Н. А. Рыжова – М. : Карапуз, 2001. – 432 с.
83. Скребець В. О. Екологічна психологія // Психолог. № 9. 2006. С. 5-7.
84. Соцька О. Від знань та емоцій до екологодоцільної поведінки / О. Соцька // Дошкільне виховання. – 2014. – № 11. – С. 24-27.
85. Тарасенко Г. Екологічна естетика в реалізації наступності дошкільної та початкової освіти / Г.Тарасенко // Дошкільне виховання. – 2012. - №4. – С.2-7.
86. Тарасенко Г. С. Навчаємо пізнавати природу. Харків : Основа, 2008. 208 с.
87. Тарасенко Г. *Щоб серце відгукнулось на красу* : середовищний підхід до організації освітнього процесу / Галина Тарасенко // Дошкільне виховання. – 2015. – № 6. – С. 10-15.
88. Токар В. Дивовижне поруч: уроки на природі / В. Токар, З. Кабанник // Дитячий садок. - № 36.- С. 21 - 25.
89. Трамбак К. С., Шевцова О. А. Екологічне виховання у ДНЗ. Харків: Вид. група «Основа», 2016. 223 с.

90. Трубник І. В. Професійно-екологічна компетентність вихователя дошкільного закладу. Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки). 2007. №3. 204 с.
91. Федіна К. Природа – краса і чинник життя // Дошкільне виховання. № 25. 2012. С. 29.
92. Фіцула М. М. Педагогіка : навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. Київ : Видавничий центр „Академія”, 2001. С. 276 – 278.
93. Фокіна В. Діагностика знань дітей дошкільного віку про об’єкти і явища природи. Вихователь-методист дошкільного закладу. 2012. №7. С. 40-46.
94. Шумер Т. Маленькі дослідники // Палітра педагога. № 2. 2016. С. 11-18. 71. Яришева Н. Ф. Методика ознайомлення дітей з природою. Київ : Вища школа, 1993. 225 с.
95. Яришева Н. Ф. Екологічне виховання дошкільників : посібник для вихователів / Н. Ф. Яришева. – К., 2001. – 226 с.
96. Яришева Н. Ф. Методика ознайомлення дітей з природою : навчальний посібник. – К. : Вища школа., 1993. – 255 с.

Гра 1 “Коли це буває”

Завдання:

- назви пори року, обґрунтуй їх назви;
- виклади картинки в послідовності змін пір року від теперішньої, обґрунтуй;
- назви види праці людей та відповідну пору року, обґрунтуй;
- назви стан повітря (води, ґрунту), поясни.

Матеріал: серія тематичних картинок (сезонні зміни, сільськогосподарські роботи, повітря, вода та ґрунт у різних станах).

Гра 2 “Склади пазл”

Завдання: скласти пазли, назвати відомі космічні об’єкти та планети.

Матеріал: пазли для складання зображень об’єктів Сонячної системи.

Гра 3 “Що (хто) зайве (зайвий)?”

Завдання: За поданими зображеннями квітів (н-д, тюльпан, троянда, айстра, дзвіночок) відповісти на питання:

- Як називаються ці квіти?
- Яка квітка зайва? Чому? Як можна назвати всі квіти одним словом? (*Садові?*)
- А дзвіночок? (*Луговий*)

Аналогічно проводяться ігри на визначення дерев, птахів, тварин за місцем проживання

Матеріал: картинки із зображеннями квітів (*лугові, садові, лісові*), рослин (*дуб, ялина, кульбаба, тополя*), птахів, тварин.

Додаток Б
МЕТОДИКА ЕЗОП

Ситуація перша

“Оля з мамою йшли до дитячого садочка. Біля дороги вони побачили ромашку. Дівчинці захотілося порадувати свою маму, подарувати їй цю гарну квітку. Оля вже простягла руку, щоб зірвати ромашку, та раптом побачила на пелюсточці краплинку роси. А в краплинці відбивалося сонечко, блакитне небо й висока тополя. Задивилася дівчинка на краплинку й не зірвала квітку. А що б зробили Ви?”

Ситуація друга

“Одного разу Миколка і Сашко пішли на прогулянку до лісі. Посеред галявини вони побачили озеро з блакитною, прозорою водою, у якій плавали білосніжні лебеді. Але що це? Навколо озера розкидано багато сміття, яке залишили люди після відпочинку. Хлопчикам стало неприємно, але вони не знали, що робити далі. Як би почувалися ви на місці дітей? Що б вчинили у цій ситуації?”

**Протокол оцінювання рівня дослідження екологічного рівня
дітей старшого дошкільного віку**

Прізвище, ім'я _____

Група _____ Дата _____

Інструкція: Відповіді дитини оцініть у балах. Судження дитини, яке повністю відповідає показникам БКДО, оцініть у 0,33 бала; які свідчать про недостатню обізнаність дитини про природодоцільну поведінку чи її неналежне ставлення до природи — у 0,16 бала; якщо відповіді немає — у 0 балів. Потрібний бал обведіть (підкресліть, виділіть тощо), а наприкінці обчисліть загальну кількість балів.

№	Запитання	Відповідь	Оцінка, бал		
			0,33	0,16	0
1	Чи правильно чинять діти?		0,33	0,16	0
2	Чому ти так вважаєш?		0,33	0,16	0
3	Чи правильно чинять діти?		0,33	0,16	0
4	Чому ти так вважаєш?		0,33	0,16	0
5	Чи правильно чинять діти?		0,33	0,16	0
6	Чому ти так вважаєш?		0,33	0,16	0
7	Чи правильно чинять діти?		0,33	0,16	0
8	Чому ти так вважаєш?		0,33	0,16	0
9	Якби ти зустрів(ла) дитину, яка не береже		0,33	0,16	0
10	Чи тобі цікаво, коли дорослі розповідають		0,33	0,16	0
11	Чому?		0,33	0,16	0
12	Ти оберігаєш природу завжди, іноді чи		0,33	0,16	0
Загальна кількість балів					

Критерії оцінювання екологічного рівня дітей старшого**дошкільного віку:**

4,0-3,6 бала — сформована повною мірою;

3,5-2,6 бала — сформована достатньо;

2,5-1,6 бала — сформована посередньо;

1,5-0,8 бала — сформована мінімально;

0,7-0 балів — не сформована.

Висновки: _____

Картка 1

Картка 2

Картка 3

Картка 4

Конспект заняття

Тема: «Чарівна подорож Краплинки»

Вікова група: старша група.

Мета: Закріпити та поглибити знання дітей про об'єкти живої і неживої природи; розвивати допитливість, спостережливість, винахідливість, кмітливість; виховувати бажання досліджувати, експериментувати з новими матеріалами

Обладнання: відео за сюжетом казки, лист, миска з водою, паперові квіти, іграшки, 2 ємності з сухим піском, глек води, графічні зображення слідів тварин, іграшки для мовленнєвих вправ «Чарівна рукавичка» та «Снігопад», пластикові прозорі стаканчики, паперові серветки, вода, харчові барвники.

Хід заняття

І. Вступна частина

1. Сюрпризний момент

Вихователь: Діти, сьогодні до нас з вами завітає незвичайний гість. Нумо, здогадайтесь, хто це!?

Я маленька, крильця маю,

Виглядаю як і ви,

Але я така маленька,

Як краплинка у воді.

Ще у мене є,

Паличка чарівна,

Вона робить все що ти,

Забажати мрієш.

(Фея)

Вихователь: Молодці дітки, так це фея-чарівниця.

У групову кімнату заходить фея.

Фея: Доброго дня любі малята! Я фея Елла. Сьогодні мій чарівний капелюх, переніс мене до вашого дитячого садочка. Але це відбулося не просто так! Капелюшок, напевно, знає, що тільки ви мені можете допомогти. Зараз я хочу розповісти вам про чарівну подорож моєї любої подруги Краплинки. Вона надіслала лист та цікаве відео-привітання зі своєї подорожі. Давайте ми зараз з вами разом його прочитаємо, переглянемо відео і допоможемо Краплинці?

Діти: Так, давайте допоможемо Краплинці.

II. Основна частина

Вихователь: Дітки, слухайте фею Еллу уважно, від цього залежить, чи зможемо ми з вами допомогти Краплинці!

Діти: Так, ми будемо слухати фею уважно та допоможемо Краплинці.

(Фея читає лист від Краплинки:)

Люба подруго, Елло! Мене звати Краплинка. Я хочу попросити у тебе допомогти у моїй подорожі. Через те, що я дуже мало знаю про живу і неживу природу, я потребую твоєї допомоги. Але, щоб ти зрозуміла, як саме ти зможеш мені допомогти, тобі потрібно прочитати ось цю казку.

Вихователь: Діти, а ми з вами багато що знаємо про природу?

Діти: Так, багато.

Вихователь: А давайте ми зараз з вами це перевіримо?

Діти: Давайте перевіримо.

1. Бесіда природознавчого змісту.

- 1) Вода, повітря, пісок, веселка це жива чи нежива природа? (*Вода, повітря, пісок і веселка це нежива природа*).
- 2) Що відбудеться якщо аркуш паперу потрапить у воду? (*Якщо аркуш паперу потрапить у воду, він намокне*).
- 3) Якщо воду додати у пісок, яким стане пісок? (*Якщо воду додати у пісок, то він стане мокрим*).
- 4) Де з'являється веселка? (*Веселка з'являється на небі*).
- 5) Коли з'являється веселка на небі? (*На небі вона з'являється після дощика*).
- 6) Скільки кольорів має веселка? (*Веселка має сім кольорів*).

7) З яких кольорів складається веселка? (*Веселка складається з червоного, помаранчевого, жовтого, зеленого, блакитного, синього та фіолетового*).

Вихователь: Діти, а для того, щоб краще запам'ятати назви кольорів веселки, можна вивчити віршик.

2. Розучування вірша за першими літерами назви кольорів веселки. Чому подорожує жабка зелена без свого фотоапарату?

3. Прослуховування казки та перегляд відео за її сюжетом.

(Фея Елла одночасно читає казку та показує відео. Відео за сюжетом казки)

Фея: Жив-був старий і великий дідусь Океан. Він був дуже добрий. А коли сердився ставав бурхливим та страшним. І було у нього багато-багато маленьких онуків і онучок. Всі вони любили свого дідуся і завжди слухали його.

Але одного разу найменша і найдопитливіша онучка на ім'я Крапелька запитала в дідуся Океана: «Чому ти такий великий?» І дідусь відповів: «У мене багато добрих друзів, і вони мені допомагають бути таким». Крапелька сказала: «Дідусь, познайом мене з ними!» «Добре, але тобі потрібно відправитися в подорож! Ти готова?» Крапелька аж підскочила від передчуття захоплюючої пригоди. «Так, так! Дідусю, швидше!» Сонечко, допоможи моїй онучці Крапельці подивитися світ!». Сонце ласкаво посміхнулося і протягнуло свій промінець до Крапельки, вибрало відповідну хмарку і посадило на неї нашу мандрівницю. І наша Краплинка попливла на пухнастій і легкій хмаринці. Вітер підганяв її, і хмарка летіла дуже швидко.

Краплинка побачила, що вона летіла повз чарівне озеро, в якому манірно плавали квіти. Краплинці закортіло подивитися на них ближче і вона вмовила Хмаринку спуститися.

4. Проведення досліду «Паперові квіти»

Мета: Розширити та закріпити знання про властивості паперу. Розвивати бажання дізнатись щось нове про природу.

Припущення: що буде, якщо паперові квіти опустимо у воду?

Обладнання: Миска з водою, паперові квіти, жителі водою.

Хід досліду:

Виріжте з кольорового паперу квіти з довгими пелюстками. За допомогою олівця закрутіть пелюстки до центру.

А тепер опустіть квіти на воду. Буквально на ваших очах пелюстки квітів починають розквітати. Це сталося завдяки чому?

Відповіді учасників: Папір намокнув, став важким, тому пелюстки і розкрилися.

Фея: Квіти розповіли Краплинці, що біля озера живуть звірі, котрі хочуть повернутися додому, але самотужки не можуть. Вони хочуть потрапити до одного доброго чаклуна, який зможе повернути їх додому. Але не знають як до нього дібратися. Одного разу бідні звірі заблукали в пустелі, яка веде до його гори. Почувши цю історію, Краплинка і Хмаринка вмить вирішили відправитися на пошуки загублених.

5. Проведення досліду «Слідами невідомих тварин»

(фея запрошує до проведення досліду чотирьох учасників та пропонує відобразити долонькою, кулачками, пальчиками зобразити на мокрому, потім на сухому піску сліди лісових мешканців: заєць, ведмідь, вовк, пташка)

Мета: Розширити знання дітей про властивості піску. Закріпити знання про те, що сухий пісок сиплеться, а мокрий ні. З сухого піску не виходить нічого зліпити, він розсипається, а мокрий гарно ліпиться. На мокрому піску залишаються сліди.

Обладнання: Ємкості з сухим та мокрим піском, іграшки, зразки слідів.

Хід досліду:

Фея: У одній ємкості сухий пісок, у другій - мокрий. Спробуйте пересипати пісок (сухий, потім мокрий).

Припущення: які сліди буде видно чіткіше, на мокрому чи сухому піску?

За допомогою пальців рук залиште сліди різних тварин спочатку на мокрому, потім на сухому піску. Що відбувається?

Висновок: сухий сиплеться, а мокрий ні.

Фея: Коли Краплинка з Хмаринкою знайшли тваринок, то вмить відправили їх у безпечне місце, до озера, а самі вирішили відправитися на пошуки чарівника. Коли подруги підіймалися на високу гору, відчули страшенну втому. Їм дуже допоміг би вітер, але його не було. Тоді краплинка почала плакати.

6. Вправа на мовленнєве дихання «Подми як вітерець»

Фея: Аж раптом і справді з'явився сильний вітерець і вмить підняв подружок на вершину гори. Вони були дуже здивовані, коли побачили там сніг.

7. Вправа на мовленнєве дихання «Чарівний снігопад».

Фея: Коли снігопад закінчився, перед Хмаринкою і Краплинкою з'явився старенький дідусь, який спитав у них : «Дайте відповідь на одне моє запитання! Скажіть, ви справжні друзі?» Краплинка з Хмаринкою переглянулися і відповіли: «Звісно справжні, дідусю, ми допомагаємо одна одній та хочемо допомогти іншим! Ви раптом не знаєте, де можна знайти чарівника, який може все на світі?».

- А навіщо він вам? – запитав дідусь.
- Ми хотіли попросити в нього про допомогу, відправити наших друзів додому.
- Що ж, це гарна справа, я бачу, що ви дуже добрі дівчата, я той чарівник якого ви шукали! Проведіть мене до ваших друзів і я залюбки їм допоможу.

Коли вони всі прийшли до озера, тваринки були дуже здивовані і раді. Чарівник начаклував перед ними кольорову веселку, по якій тваринки і відправилися додому.

8. Проведення досліду «Веселка»

Мета: Розширити знання дітей про властивості кольорів. Викликати пізнавальний інтерес до природного явища «Веселка»

Обладнання: пластикові прозорі стаканчики, паперові серветки, вода, харчові барвники.

Хід досліду:

Розставте 7 пластикових стаканчиків у лінію, у кожен налейте води та додайте по одному барвнику. З одного в інший стаканчик покладіть паперову серветку таким чином, щоб вона нагадувала дугу.

Припущення: чи з'являться потрібні кольори протягом певного часу?

Висновок: Так, кольори з'явилися, це відбулося у результаті змішування вже забарвленої води.

III. Заключна частина

1. Написання листа-відповіді для Краплинки та її друзів.

2. Заклучна бесіда:

- 1). Чи сподобалося вам допомагати іншим?

- 2). Кого Краплинка зустріла у своїй подорожі?
- 3). Які цікаві пригоди відбувалися з Краплинкою та її друзями?
- 4). Які досліди ми сьогодні з вами проводили?
- 5). Що вам запам'яталося найбільше?

Фея: Ось і все, мої любі малята. Нам вже час прощатися. Ми з Краплинкою дуже вам вдячні за допомогу. А в знак вдячності ми обіцяємо завітати до вас ще раз з новими дослідями, які будуть ще більш цікавішими.

Діти прощаються з Феєю Еллою та бажають їй усього найкращого.